

Yayın Geliş Tarihi: 29.02.2016
Yayına Kabul Tarihi: 10.06.2016
Online Yayın Tarihi: 30.09.2016
<http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.35197>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 18, Sayı: 3, Yıl: 2016, Sayfa: 523-551
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

KOLEKTİF SİYASAL ŞİDDET ANALİZİNE TOPLUMSAL HAREKETLER TEORİSİ YAKLAŞIMI¹

Marella BODUR ÜN*
Kasım TİMUR**

Öz

Kolektif siyasal şiddet örgütlenmelerini, toplumsal hareketler teorilerinin sunduğu imkânlar aracılığıyla yeniden inceleme girişimi, söz konusu vakaların özgün toplumsal-tarihsel bağlamlarında ve bütüncül bir analiz ile değerlendirilebilmesi hedefini içermektedir. Bu çalışma, siyasal şiddet literatüründeki çeşitliliğin kuramsal analiz noktasında engelleyici olabileceği görüşünden hareket etmekte ve literatürdeki bu sorunun, toplumsal hareketler teorilerinin hareketlerin mekanizmaları ve süreçleri üzerine geliştirdiği zengin içerikle aşılabileceği savını desteklemektedir. Çalışma bu kapsamda, Kaynak Mobilizasyonu ve Yeni Toplumsal Hareketler teorilerinin analitik unsurlarından faydalanarak radikalleşme ve de-radikalizasyon döngüsünün analizine yönelmektedir. Böylece, kolektif siyasal şiddet örgütlenmelerinin oluşum süreci, toplumsal ve siyasal koşullar, örgütsel dinamikler ve bireysel katılımın dinamikleri incelenerek daha bütüncül bir yaklaşımla ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kolektif Siyasal Şiddet, Toplumsal Hareket Çalışmaları, Radikalleşme, Geri Çekilme ve De-radikalizasyon.

A SOCIAL MOVEMENT APPROACH TO COLLECTIVE POLITICAL VIOLENCE²

¹ Bu makale, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 1079 no.lu proje ile desteklemiş ve Yrd. Doç.Dr. Marella Bodur Ün'ün danışmanlığında Ar.Gör. Kasım Timur tarafından yazılan "Toplumsal Hareket Çalışmaları ve Siyasal Şiddet Analizi: Hamas Örneği" adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, marbodur@gmail.com

** Arş. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, kasimtimur@hotmail.com

² This work is supported by the Çukurova University Scientific Research Project Fund (BAP, project no.1079) and is based on the MA thesis titled "Social Movement Studies and Analysis of Political Violence: the case of Hamas", written by Kasım Timur under the supervision of Assistant Professor Marella Bodur Ün.

Abstract

This study analyzes collective political violence with the theoretical and conceptual tools of social movement theory to be able to provide a more contextual and comprehensive analysis of cases of collective political violence. The study argues that the vastness of the existing literature on political violence hinders the development of a paradigmatic approach with which to study collective forms of political violence. This study supports the recent work that aims to combine the rich theoretical insights and tools of social movement theory and the literature on political violence to develop a new theoretical framework to better analyze the collective forms of political violence. The study, thus, examines the radicalization-de-radicalization cycle drawing from both the Resource Mobilization approach and New Social Movement Theory. Also, to provide a more comprehensive analysis, the processes of violent collective political mobilization are explored by focusing on their social and political context, organizational dynamics and the dynamics of individual participation.

Keywords: *Collective Political Violence, Social Movement Studies, Radicalization, Disengagement, De-radicalization.*

GİRİŞ

Kolektif siyasal şiddet çalışmaları, şiddet hareketlerini inceleyen teorilerin çoğulluğu ile oldukça karmaşık bir görünüm sergilemektedir. Bu çoğulluk, her ne kadar olgunun çeşitli görünümleri üzerine detaylı bir bakış açısı sunulmasını sağlıyor olsa da, bir bütün olarak şiddet hareketlerinin radikalleşme ve de-radikalizasyon döngüsünde yaşadığı değişimlere bütüncül bir bakış geliştirilmesini engellemektedir. Zira bir şiddet vakasına uygulanacak kuramsal çerçeveye bağlı olarak, araştırmacının radikalleşme–de-radikalizasyon döngüsü üzerinde hangi temel unsur/unsurların belirleyici olduğuna yönelik vurgusu farklılaşacaktır. Bu bağlamda, araştırmalarda, şiddet hareketlerinin tekil bir görünümüne odaklanması yalnızca belirli unsurları ön plana çıkaran indirgemeci bir analize yol açmaktadır. Bu sorun ancak, artan şiddet kullanımıyla (radikalleşme) ya da şiddet araçlarının kullanımına son verilerek sosyal ve siyasal yapılara entegre olunmasıyla (de-radikalizasyon) betimlenen davranış ve tutum değişikliklerinin bütüncül bir yaklaşımla incelendiği kuramsal bir çerçeve ile aşılabilir.

Toplumsal hareket çalışmaları, yaygın bir eğilim olarak şiddet hareketlerini analiz dışı tutmuştur. Ancak, bu çalışmanın da hedeflediği gibi, toplumsal hareket çalışmaları ile kolektif siyasal şiddet çalışmaları arasında kuramsal bir bağ kurmak³, şiddet döngüsünün temel dinamiklerini ve mekanizmalarını ortaya çıkarabilmek için önemlidir. Bu iki alan arasında kurulacak işbirliği, geleneksel şiddet çalışmalarının çeşitli sınırlılıklarını geride bırakmaya ve kolektif siyasal

³ Kolektif siyasal şiddet analizi ile toplumsal hareket çalışmaları arasında kuramsal bir bağ kurma girişimi Donatella della Porta, Quintan Wiktorowicz, Charles Tilly, Jeroen Gunning ve Colin J. Beck'in çeşitli çalışmalarında kendisine yer bulmuştur. Bu çalışma da nihai olarak bu girişimi desteklemeyi hedeflemektedir.

şiddet hareketlerini tüm yönleriyle birlikte -din, etnisite, sınıf, ideoloji, coğrafya veya demografik yapı gibi tekil unsurlara indirgemen- incelemeye imkân tanıyacaktır.

Şiddet araştırmalarında genel olarak mikro, meso ve makro analiz düzeylerinden yalnızca birinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir (della Porta, 2008: 221-222). Ancak, bu üç analiz düzeyi radikalleşme sürecinde birbiri ile etkileşim halindedir ve çalışmalarda yalnızca birinin ön plana çıkarılması şiddet eylemlerinin ya bireysel psikolojilerin, ya hareket örgütünün ya da yapısal unsurların doğrudan bir sonucu olduğu yönünde indirgemeci bir yaklaşıma yol açmaktadır. Birincisi, şiddet eylemi ile bireysel psikolojiler arasında doğrudan bağ kurmak, eylemin tek tek bireylerin psikolojik durumunun, kimi zaman patolojik bir ruh halinin, bir ürünüymüş gibi analiz edilmesine yol açmaktadır. İkincisi, yalnızca hareket örgütüne odaklanmak, hareketliliğin bireysel katılım ve siyasal-toplumsal yapı ile etkileşimlerinin önemini göz ardı etmeye yol açmaktadır. Üçüncüsü, yalnızca makro-düzye analize dayanmak, şiddet içeren kolektif eylemin doğrudan yapısal unsurların ve bu unsurların değişiminin bir sonucu olduğu noktasında determinist bir bakışa yol açmaktadır. Bütüncül bir analiz kolektif siyasal şiddet eylemlerinin katılımcılar, hareket örgütleri ve yapısal unsurlar arasındaki karmaşık etkileşimlerini ortaya çıkarmalıdır. Ayrıca bunu yaparken, hareket örgütünün hedef aktör, rakip hareketler ve üçüncü taraflarla etkileşimlerine; bireysel katılımın temin edilmesi ve sürekliliğinin sağlanması için kullandığı kimliklendirme, kavramsal çerçeveler ve anlatılar gibi mekanizmalara; ve son olarak da toplumsal ve siyasal ortamda meydana gelecek gelişmelerle ortaya çıkan siyasal fırsat yapılarına odaklanılmalıdır. Toplumsal hareket çalışmalarının, kolektif siyasal şiddet çalışmalarına katkıları da bu noktada ortaya çıkmaktadır.

KOLEKTİF SİYASAL ŞİDDET

Kolektif siyasal şiddet, taşıdıkları siyasal iddialar çerçevesinde eylemcilerin, karşısında mücadele ettikleri sistemin sınırlarını test etmek ve siyasal gelişmeleri etkilemek için şiddet içeren eylem repertuvarlarıyla harekete geçtikleri durumu ifade etmektedir (Bodur Ün ve Timur, 2016: 566). Şiddet eylemleri, hem eylemi yürütenlerin haklılaştırma çabaları hem de kullanılan kavramsal çerçevelere bağlı olarak eylem kimlik kazandırma girişimleriyle sembolik bir alanda gelişmekte ve bu süreç eylemle bir arada yürütülmektedir. Bu anlamda, toplumsal hareketlere içkin kabul edilen sembollere ve kodlara meydan okumalar, siyasal şiddet söz konusu olduğunda farklılık arz etmemektedir. Donatella della Porta (2008: 226)'nın da belirttiği üzere, "siyasal şiddet esasen semboliktir: ürettiği kültürel ve duygusal etkiler, materyal zararından daha önemlidir". Kolektif şiddet hareketlerinin bu niteliğiyle, Alberto Melucci (1999)'nin toplumsal hareketler tanımlamasına benzer şekilde, dayanışmaya dayalı, çatışma içeren ve içinde yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan kolektif hareket biçimi içerdikleri görülmektedir.

Bir hareketin radikalleşmesi⁴ ve şiddet eylemlerine yönelmesinin nedensel önkoşullarını açıklayabilecek genel geçer bir anlatı söz konusu değildir (Beck, 2008). Literatürde, daha ziyade, tekil unsurlara dayalı büyük anlatılarla kurulan analizler mevcuttur. Radikalleşme sürecinde ideolojik yönelimin, şiddet dolu bir geçmişin, etnik veya sınıfsal motivasyonun şiddet eylemlerini “kendiliğinden” üreteceğini varsaymak yanıltıcı olabilmektedir (della Porta, 2009: 15). Bu unsurlara herhangi bir dinsel inancın şiddetin kaynağı olduğu yönündeki yaklaşımları da ekleyerek belirtilmelidir ki, motivasyon merkezli açıklamalar tek bir unsur aşırı vurgulama eğilimindedir. René Girard (2004), şiddeti bir dine atfederken, esasen, kaynağının insanlar olduğu gerçeğinin hesaba katılmadığını belirtir. Oldukça tartışmalı olan “dinsel terörizm” sınıflandırması, hareketleri veya çatışma içeren süreçleri “dinsel” gibi tekilleştiren etiketlerle betimleyerek “din ve tüm diğer faktörler arasındaki karmaşık etkileşimi belirsizleştirme” riski taşımaktadır (Gunning ve Jackson, 2011: 381). Bu bağlamda, siyasal şiddete yönelik açıklamalarda dikkat edilmesi gereken husus, zamansal, mekânsal, sosyal ve siyasal farklılıkların, grupları ve hareketleri şiddete yönlendiren farklı mekanizmalar sunabileceğidir.

Della Porta (2009: 8-9; 2013: 5, 19-21)’ya göre, kolektif siyasal şiddet vakalarına, karmaşık grup dinamikleri ve süreçleri analize dahil edilerek ilişkisel (*relational*), inşa edilmiş (*constructed*) ve dinamik (*dynamic*) bir olgu olarak yaklaşmak gerekmektedir. Öncelikle, radikalleşme ve siyasal şiddet, farklı aktörlerle etkileşim süreçlerinde ortaya çıktığı için *ilişkiseldir*. Karşılıklı etkileşimler muhalif hareketlerle veya siyasal otoritenin aygıtları ile olabileceği gibi benzer hareketlerle de olabilir. Etkileşimin yapısı, aktörlerin eylem biçimine karar vermeleri ve çatışmanın kolektif şiddet içerip içermeyeceği üzerinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda, polis veya siyasal rakiplerle girilen sürekli çatışmalar, şiddet içeren eylem biçiminin haklılaştırılmasında ve radikalleşmeye gerekçe olarak kullanılabilir. İkinci olarak, açılan veya kapanan siyasal fırsatlar gibi koşulların aktörlerin algılamalarına dayalı olarak şekillenmesi nedeniyle *inşa edilmiştir*. Son olarak da, sürekli değişen şartlara bağlı olarak kolektif çatışmanın içerdiği şiddet düzeyinde yoğunlaşma veya gerileme ortaya çıkacağı için de *dinamik* bir nitelik sergilemektedir. Della Porta, kolektif tercihlerin, çıkarların, kimliklerin ve hedeflerin çatışma boyunca değişim gösterebileceğini vurgulayarak, şiddet kullanma tercihinin eylem sırasında gelişeceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, hareket örgütünün ya da bireysel katılımcıların toplumsal-siyasal gerçeklik algılarında, değer sistemlerinde, etkileşim biçimlerinde, harekete dair kimliklendirmelerinde ve dışsal koşullarda meydana gelecek değişimler dikkate alınmalıdır.

Amacı doğrudan zarar vermek olan vandalizmin aksine siyasal şiddet hareketleri, şiddeti bir *strateji* olarak benimserler. Şiddet eylemlerine öncelik

⁴ Radikalleşme kavramı, siyasal çatışmada artan şiddet kullanımı ile nitelenen davranış ve tutum değişikliği sürecini ifade etmektedir (bakınız della Porta ve LaFree, 2012).

verilmesi, genellikle, üzerinde tartışılmış normatif bir tercihin sonucudur (della Porta, 2009). Ayrıca, bir hareket örgütünün şiddet kullanma tercihi, mevcut fırsat yapıları ve kaynaklar bağlamında stratejik bir tercih olarak yorumlanmaktadır (della Porta ve LaFree, 2012: 6). Ancak, önceden planlanmış hedefler ve etkisi hesaplanmış saldırılar ile harekete geçen terörist grupların, stratejik aktörler olarak yanlış hesap yapmaları halinde sürecin sahip oldukları popüler desteğin azalması ve hatta grubun zayıflanması ile sonuçlanması ihtimali söz konusudur (Cronin, 2009: 61). Dolayısıyla, şiddet kullanımını, kendiliğinden var olan öncesiz bir gerçeklik gibi görmek yerine, fırsat yapıları, kaynaklar ve etkileşimler boyunca yükseliş ve düşüşler sergileyen bir süreç olarak değerlendirmek gerekir. Şiddet eyleminin yalnızca içsel dinamiklerle analiz edilmesi, etkileşimde bulunduğu dış çevre ile ilişkilerinin ve bu etkileşimler boyunca geçirdiği değişimlerin gözden kaçırılmasına yol açacaktır. Zira Charles Tilly (2004b: 9)'nin de belirttiği üzere, terör eylemleri hedefin yanı sıra potansiyel müttefiklere ve üçüncü gruplara da belirli sinyaller göndermeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda, şiddet hareketleri söylemleri ve eylemleriyle sorunu, muhalifleri ve destekçileri tanımlayan çerçeveler (*frames*) üretmekte ve bu sayede harekete bağlılığı (*commitment*) ve katılımın (*recruitment*) sürekliliğini temin etmektedirler. Bu bağlamda, siyasal şiddet hareketleri, örgütlenme ve kaynak temini konusunda toplumsal hareketlerle benzer sorunlar yaşamaktadırlar (Beck, 2008: 1568). Ayrıca, siyasal sistemin mevcut yapısı, otoritenin uygulamaları, sosyoekonomik değişimler ve ideolojik eğilimler karşısında şiddet içermeyen hareketler gibi etki altında kalabilmektedirler (Gunning, 2009: 160).

Kolektif siyasal şiddeti açıklayabilmek için tekil unsurlara dayalı analizler yeterli değildir. Zira bu tür analizler, belirli faktörleri aşırı vurgulamaya ve büyük genellemelere neden olurlar. Kolektif siyasal şiddet hareketleri, toplumsal hareketler gibi öğrenen yapılardır. Bu tür eylemlerin gelişimi, sosyal ve siyasal etkileşimlerle ve süreçlerle biçimlenmektedir. Bu nedenle, şiddet içermeyen bir etkileşim sürecinin radikalleşmesini kolaylaştırıcı unsurlar göz ardı edilmemelidir. Siyasetin yasal araçlarıyla mücadele yolunun kapandığı ve muhalif iddiaların yeraltına inmeye zorlandığı kuşatılma (*encapsulation*) süreçleri (della Porta, 2009: 14); ve belirsizliğin arttığı bir dönemde dengeleyici üçüncü tarafların kaybolması ve mevcut sınırları etkinleştiren “aracılık” mekanizmasının gelişmesi (Tilly, 2009: 354-355) gibi dinamikler radikalleşme sürecini destekleyen önemli unsurlardır. Öte yandan, kolektif şiddet eylemleri yürüten radikalleşmiş toplumsal hareketler, farklı siyasal koşullar altında sivil toplum ve siyaset savunusuna dönüşebilmektedir. Bu döngüyü açıklayabilmek için toplumsal hareketler literatürünün, kolektif siyasal şiddet analizine önemli kuramsal katkıları söz konusu olmaktadır.

TOPLUMSAL HAREKET ÇALIŞMALARI VE KOLEKTİF SİYASAL ŞİDDET

Toplumsal hareket çalışmaları, toplumsal süreçleri analiz etmede önemli araçlar sağlasa da, toplumsal hareketlere dair analizin kapsamında *de facto* bir

kısıtlamaya gidildiği görülmektedir. Bu kapsamda en temel sorun, toplumsal hareket incelemeleri için bütünlük arz eden bir teorik yapının söz konusu olmamasıdır (Tilly, 2004a; ayrıca bakınız Gunning, 2009: 158). Ayrıca, incelemeye aldıkları toplumsal durumlara bağlı olarak tematik bir sınırlılık içerdikleri ve kolektif vakaların analizi noktasında önemli bir kısıtlılığa neden oldukları görülmektedir. Genel olarak, Batı'nın sosyoekonomik ve siyasal gelişim süreciyle paralellik gösteren Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımı, “post-endüstriyel toplum” (veya programlı toplum) ile eşzamanlı olmayan, farklı toplumsal ve siyasal gerçekliğe sahip toplumları göz ardı etme eğilimindedir. Bu bağlamda, Batı ile eşzamanlı olmayan toplumsal durumlara dair sosyal süreçler, analiz çerçevesi dışında bırakılarak (hiyerarşik olarak Batı'nın gerisinde) farklı bir zamanı ve mekânı ifade eder duruma getirilmiş ve bu süreçlere negatif anlamlar yüklenmiştir. Neticede, demokratik-kapitalist gelişim sürecine sıkı sıkıya bağımlı kılınan bu hiyerarşik dizilim, merkeze (“Batı’ya”) bağımlı bir gerçeklik ve bilgi üretimi sürecini de beraberinde getirmiştir.

Toplumsal hareket literatürünün Batılı moderniteyi takip eden bu güzergâhı, analizin konusunu yalnızca belirli sosyal süreçlerle sınırlayarak, bu güzergâhın dışına çıkan ve Batılı modernite ile “çelişen” olguları patolojik vaka olarak değerlendirme eğilimi göstermiştir. Bu eğilim neticesinde, dinsel kökenli olması sebebiyle “modernite” ile çeliştiği önyargısından hareketle İslami hareket (aslında genel olarak dinsel hareket) örnekleri (Göle, 2011) ve kullandığı araçların kolektif şiddet unsurlarını içermesi sebebiyle de siyasal şiddet eylemleri (della Porta, 2009) inceleme dışında bırakılmıştır. Bu yüzden, çalışmalar daha ziyade “barışçıl” (şiddet içermeyen anlamında) eylem repertuarına sahip hareketlere odaklanmış⁵ ve kolektif siyasal şiddet eylemlerine dair çok az çalışma üretilmiştir (Goodwin, 2004; Sutton ve Vertigans, 2006; della Porta, 2009; Gunning, 2009; della Porta ve LaFree, 2012: 6).

Siyasal şiddet ve toplumsal hareket alanları arasındaki bu ayrışma incelendiğinde, toplumsal hareketler ile benzer süreçler, dinamikler ve mekanizmaları paylaşan kolektif siyasal şiddet olgularının toplumsal hareketler araştırmalarından özerk bir gelişim sergilemiş olduğu görülecektir. Bu durum, toplumsal hareketler çalışanların “iyi” toplumsal hareketlerle daha ilgili olmaları ve çalışmaların daha ziyade siyasal şiddetin marjinal bir fenomen olarak görüldüğü Batı demokrasilerine odaklanması ile açıklanmaktadır (della Porta, 2009: 7). Ayrıca, siyasal şiddet ve toplumsal hareketler analizleri arasında kurulan bağlar dönemsel koşullara bağlı olarak oldukça değişken bir ilgi grafiği izlemektedir. Terörist saldırıların görünürlüğünün arttığı dönemlerde siyasal şiddetin ekstrem formları üzerine yapılan araştırmalarda dönemsel artışlar olduğu belirtilmektedir (della Porta, 2013: 11). Bu bağlamda, etnik temizlik, soykırım veya uluslararası

⁵ Manuel Castells, bu durumun istisnasını oluşturmaktadır. Zira Castells (2008), “analitik bir bakış açısıyla . . . ‘kötü’ ya da ‘iyi’ toplumsal hareketler” olmadığını savunarak *Aum Shirinkyō* ve *El Kaide* gibi siyasal şiddet hareketlerini de incelemeye dahil etmektedir.

ölçekli terör eylemleri gibi vakalar yeni çalışma alanları ve araştırma soruları üretmek alanın genişlemesine katkıda bulunmaktadır (Boyle, 2012: 528).

Literatüre hâkim olan bu önyargı, aynı zamanda toplumsal hareketler teorilerinin bu tür sosyal süreçleri incelemede sunabileceği katkıyı da baskılamaktadır. Zira protesto, şiddet ve siyasal çatışma üzerine yapılan incelemeler, düzenli olarak toplumsal hareket faaliyetlerinin alanıyla kesişmektedir (Tilly, 2008: 24). Toplumsal hareket çalışmaları, disiplinler arası doğasıyla siyasal şiddet çalışmalarına gerekli kavramsal çerçeveyi sunmaktadır (Beck, 2008: 1565). Toplumsal hareketler gibi siyasal şiddet hareketleri de sıklıkla ortak amaçlar ve toplumsal dayanışmalara dayalı olarak elitler, muhalifler ve otorite ile girilen düzenli etkileşimler aracılığıyla “kolektif meydan okuma” üretir ve süreç ağırlıklı olarak örgütlü gruplarca yürütülür (Beck, 2008: 1566). Sonuç olarak, bir yandan Batı-dışı modernite arayışlarının anlamlandırılabilmesi bir yandan da sosyal süreçlerin hangi koşullarda kolektif siyasal şiddete dönüştüğünün belirlenebilmesi için analizin çerçevesini genişletecek yaklaşımlara ihtiyaç doğmaktadır. Böylesi bir incelemede “somut toplumsal tarihten ve beraberinde gelen iktidar ilişkilerinden” (Göle, 2011: 159) türeyen bilginin farklı tarihsel süreçler ve siyasal çekişmelerin süzgecinden geçmiş toplumlarda yeniden üretilmesi, hiyerarşik olarak merkeze bağımlı gerçekliklerin sorgulanmasına ve “marjinal” olmaktan çıkmış yeni bilgilerin üretilmesine yardımcı olacaktır. Bu bağlamda da, somut olarak, geleneksel bir bakış açısı ile demokratik toplumsal bir yapı içerisinde gelişen kolektif eylemlere odaklanan toplumsal hareket çalışmalarının, yalnızca siyasal katılıma yönelmeyen ve demokratik-olmayan bir sahnede gelişen hareketleri de göz önünde bulundurması sağlanmış olacaktır (Beck, 2008: 1576). Aksi takdirde, Asef Bayat (2006: 13)’in maduniyet çalışmaları vasıtasıyla uyardığı üzere, dinsel-merkezcilik ile şekillenen bir “Ortadoğu istisnailiği” nitelemesi “bölgenin ana akım toplumsal bilimler söyleminden yalıtılmasına ve marjinalleşmesine” yol açacaktır.

Toplumsal hareket ile siyasal şiddetin, özellikle günümüzde birbiriyle karşılıklı ilişki içerisindeki olgular oldukları belirtilmektedir (della Porta, 2009). Ancak, kolektif siyasal şiddet vakalarını toplumsal hareketler literatürü ile açıklamak, öncelikle bazı yapısal uyumluluklar tespit etmeyi gerektirmektedir. Netice itibarıyla de toplumsal hareket yaklaşımlarının kolektif siyasal şiddet olgusunun analizine sunacağı epistemolojik ve metodolojik destek, Bayat (2006: 9)’in, “bakmak için yeni bakış açıları, konuşmak için yeni bir lügat ve gerçekliklerimizi kavramak için yeni analitik araçlar bulmalıyız” diyerek kastettiği üzere, Ortadoğu bölgesi hakkında eleştirel bilgi üretiminin sağlanması yönünde önemli bir girişimin parçası olacaktır.

Tilly (2004a), böyle bir girişimin dört farklı metotla gerçekleştirilebileceğini savunmuştur. Birincisi, esas olarak dışarıda kalan bir olgunun, doğrudan bir teorinin kapsamına alınmasıdır. Bu yöntem, ilgili olgunun, teorinin bir parçası olduğu ve teorinin varsayımlarını paylaştığı savından hareket edecektir. İkincisi, teori ile olgu arasında sıkı bir uygunluk aramadan, açıklayıcı

olması amacıyla teorik “bilgilendirici metaforlar”ın ödünç alınmasıdır. Üçüncüsü, olgunun analizinde ilk adım olan soruların belirlenmesi noktasında bir teoriden faydalanmaktır. Ancak burada sorulara verilecek yanıtların, teorinin genel hatlarıyla aynı olması beklenmemektedir. Dördüncü yöntem ise, bir teorinin doğrudan benimsenmesi yerine, seçici bir usulle analize konu edilen mekanizma ve süreçlerin ödünç alınmasıdır. Tilly’e göre, ilgili yöntemlerin en büyük riski, olgunun, sadece belirli toplumsal yapılar bünyesinde anlamlı olan teorik bir çerçeve kapsamına alınarak bir tür benzeştirme yapılmasıdır. Yazar bu riski, “İslami siyasetin Batılı toplumsal hareketlere benzemesi gerektiği” yönünde kendini gösterebilecek imajın⁶ neden olacağı temel bir yanılgı ile açıklamaktadır (Tilly, 2004a: x).

Kolektif siyasal şiddet ile toplumsal hareketler literatürü arasında kuramsal bir bağ kurma girişimini destekleyen bu çalışma, ağırlıklı olarak dördüncü yöntem ile gerçekleştirilecektir. Çalışma, toplumsal hareketlerin “mobilizasyon yapıları, siyasal fırsatlar, hareket repertuarları, çerçeveler ve çatışmacı eylemleri” (Tilly, 2004a) gibi mekanizma ve süreçleri aracılığıyla kolektif siyasal şiddet olgularının analizinin gerçekleştirilmesini içerecektir. Bu yöntem, olgunun toplumsal hareketler yaklaşımları altına dahil edilmesi gibi bir amacı taşımadığından, farklı bir sosyal ve siyasal gerçekliğe sahip toplumlarda gelişen şiddet hareketlerinin analizini mümkün kılacaktır. Öte yandan, analize dahil edilen mekanizma ve süreçler, olgunun açıklanması için tek başına yeterli değildir (Tilly, 2004a). Her bir olgunun kendi özgün tarihsel koşulları dahilinde değerlendirilmesiyle ancak mevcut siyasal çatışmanın ortaya çıkışı, tırmanması ve gerilemesine neden olan süreçlerin detaylı bir analizinin sunulması mümkündür.

Della Porta (2008), siyasal şiddet çalışmalarına hâkim olan dört temel sorun üzerinde durmaktadır. Birinci sorun, bu kapsamda çalışma yapanların doğrudan veya dolaylı olarak terörle mücadele işinde yer alması ve dolayısıyla çalışmaların bir kısmının olgunun sosyal bilimler bağlamında kavranmasından ziyade terörizm-karşıtı politikalar geliştirilmesine dönük olmasıdır (ayrıca bakınız Goodwin, 2004; Jackson vd., 2011). Bu durum, şiddet vakalarına dair objektif, bilimsel bilgi üretimini zorlaştırmakta ve tarafsız akademik bir bakış açısı geliştirilmesini engellemektedir. İkinci sorun, şiddet çalışmalarına bütüncül bir yaklaşım sunulamamasından kaynaklanmaktadır. Farklı şiddet türleri, literatürde farklı yaklaşımlar ile değerlendirilmektedir. Sağ kanat radikalizm örnekleri, süreçleri toplumsal-siyasal gelişmelere karşı irrasyonel tepkiler olarak değerlendiren “çöküş” teorileriyle; sol kanat radikalizm toplumsal hareket yaklaşımlarıyla ve etnisite ya da din referanslı şiddet hareketleri ise alan araştırmalarıyla açıklanmaktadır. Üçüncü sorun, bir siyasal şiddet türü olan

⁶ Tilly (2004a: x), Quintan Wiktorowicz (2004)’in öncülüğünü yaptığı, İslami aktivizm örnekleri ile toplumsal hareketler analizi arasında ilişki kuran çalışmalarının bu riski önlediğini belirtmektedir. Bu anlamda, Wiktorowicz’in çalışmasının, İslami siyaseti merkezine alan bir toplumsal hareket analizi için iyi bir örnek oluşturduğu belirtilebilir.

terörizmin, siyasal aktörlerinin şiddet kullanma kararları temel alınarak tanımlanması yönündeki bir eğilimi taşımasıdır. Dördüncü sorun ise, şiddet vakalarının analizlerinde kullanılan farklı analiz düzeyleri arasında çok az ilişkilendirmenin olmasıdır. Çalışmalar, makro-düzyey çevresel koşullara bağlı sistemik analizler, meso-düzyey örgütsel nitelikler veya mikro-düzyey bireysel motivasyonlar olmak üzere üç temel analiz düzeyi arasından birine odaklanmayı seçmektedir (della Porta, 2008: 221-222). Bu açıdan della Porta (2009), üç analiz düzeyi arasında sistem ve birey analizlerinin daha yaygın olmasına karşın, siyasal şiddetin taşıyıcısı olan örgütlere dair araştırmaların sınırlı düzeyde kaldığını belirtmiştir. Siyasal şiddet eylemlerinin örgütlü bir forma dönüşmesine dair yeterli ampirik verinin elde edilememesine neden olan bu durum, özellikle, terörizm çalışmaları altında ağırlıklı olarak mikro-düzyey bireysel patoloji analizleri veya makro-düzyey jeopolitik ve konjonktürel gelişmeler analizleri bağlamında kendini göstermiştir (della Porta, 2009: 6).

Şiddet literatürüne hâkim olan diğer bir sorun da, kendisini kavramsal düzeyde göstermektedir. Tilly (2004b), siyasal şiddetin özel bir türüne dair terör, terörizm ve terörist kavramsallaştırmasının siyasal olarak güçlü ancak analitik düzeyde güvenilmez olduğunu savunmaktadır. Buna göre, bu tür terimler siyasal ve normatif hedeflere hizmet etmektedir. Tilly'e göre, terör, zaman zaman diğer siyasal stratejiler veya eylemsizlik formlarına alternatif olarak kullanılan bir stratejidir. Terör eylemleri üzerine uzmanlaşmış gruplar ve bağlantılar mevcut olsa da bunlar istikrarsız ve süresizdirler. Bu bağlamda, terör eylemleri genellikle diğer daha rutin siyasal iddia arayışlarıyla eşzamanlı ya da devirli olarak sahneye konulan mücadelelerin "tamamlayıcısı" ya da "yan ürünü" olarak ortaya çıkmaktadır. Tilly'e göre, bu stratejinin, kimi zaman dini referanslı ya da etnik temelli hareketler ve hatta devlet aygıtları tarafından da kullanıldığı düşünüldüğünde, teröre tek bir nedensel bağlamı olan tutarlı bir olgu olarak bakmak hatalı bir yaklaşımdır. Tilly'nin yaklaşımında, siyasal şiddet daha karmaşık bir mücadele stratejisi içerisinde bir siyaset türü olmakta ve bu politikanın uygulayıcıları olan eylemciler de daha karmaşık kimliklerin taşıyıcıları olmaktadır. Tilly'nin 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD'de siyasal yöneticiler tarafından benimsenen retoriğe karşı yürüttüğü bu kavramsal tartışma, bir yanılla da, "yok edilmesi gereken düşmanlar"⁷ gibi bir betimleme ile toplumsal bir olguya dair analizin nasıl engellenebileceğini göstermektedir.

Öte yandan, mevcut kolektif siyasal şiddet literatürünün sorunlarını geride bırakabilmek adına toplumsal hareket çalışmalarından önemli girişimler söz

⁷ Antagonistik bir çatışmada biz/onlar ayrımı, kendisini basitçe bir siyasal cepheleşme örneği olarak değil, "iyi ve kötü arasındaki ahlâki bir karşıtlaşma" olarak sunmaktadır. Netice olarak böyle bir karşıtlaşma, "öteki" konumuna itilen muhaliflerin "yok edilmesi gereken düşmanlar" olarak tanımlanmasına/algılanmasına yol açmaktadır. Antagonizmanın "her daim olanaklılığı" ile demokratik siyasete meydan okuması üzerine detaylı bir okuma için bakınız Mouffe, 2013.

konusudur. Beck (2008), kolektif siyasal şiddet formları içerisinde bir alt tür olan terörizm ile toplumsal hareket teorisi arasında kurulacak bir bağın, özel olarak terörizm çalışmalarına önemli katkılarının olabileceğini savunmaktadır. Bu bakış açısı, terörizme dair bir toplumsal hareket analizinin, mevcut çekişmeli siyaset araştırmaları ile benzerlikler içerdiği görüşünden hareket etmektedir. Bu görüşe göre, öncelikle, terörist gruplar diğer hareket örgütleri ile benzer dinamiklerle ve çelişkilerle karşı karşıya kalmaktadır. Zira bir terör eylemi, nadiren gelişigüzel bir görünüm izlemektedir. Daha ziyade eylemler belirli bir siyasal çevrede siyasal fırsat yapıları bağlamında üretilmektedir. İkinci olarak, terörizmin aktörleri, eylemlerini haklılaştırmak ve amaçlarını açıklayabilmek için çeşitli kavramsal çerçeveler üretmektedir. Üçüncü olarak, terörist gruplar yeni toplumsal hareketler gibi kolektif kimlikler üretirler ve şiddet içeren eylem formuna katılımı ve bağlılığı açıklayabilmek için hareket ağlarını kullanırlar. Dördüncü olarak, radikalleşme süreci bir yanıyla devlet baskısının ve hareketin yaşamsal döngüsünün bir ürünü olarak görülmektedir. Beşinci olarak, ulusötesi terörizm kolektif eylemin birimsel boyutunda bir yeniliği temsil ederek hareketlerin yayılımından ve uluslararası koşullardan etkilenmektedir. Son olarak da, toplumsal hareketlerin karşı karşıya kaldığı dinamiklere benzer bir görünüm sergileyen siyasal şiddet örgütlenmelerinin kazanımları ve etkileri de, gündeme getirecekleri tekil bir kampanyanın ortaya çıkartacağı değişimlerden daha geniş olmaktadır (Beck, 2008: 1576).

Toplumsal hareket araştırmalarına yansıyan klasik görüş, bir hareketin başarısını hedeflerine ulaşması ve kurumsallaşması (profesyonelleşmesi) olarak değerlendirir ve eğer hareket başarısız olursa toplumsal sahneden silinecektir (Beck, 2008: 1574-1575). Bu klasik yaklaşım, iki noktada yanıltıcı olabilmektedir. Öncelikle, bir hareketin toplumsal sahneden silinmesi durumunun mutlak bir başarısızlığı ifade edeceğini savunmak, sonradan elde edilebilecek kazanımları gözden kaçırmayla sonuçlanacaktır. Gamson (1980: 1046), meydan okuyan aktörlerin resmi varlıklarının son bulduğu durumlarda dahi yeni kazanımların söz konusu olabileceğini savunmaktadır. İkinci olarak ise, bir hareketin kurumsal bir yapıya dönüşmüş olması, hareketin hedeflerine ulaştığının açık birer göstergesi değildir. Zira bir hareket, meşru bir aktör olarak tanınma ve kabul elde ederek kurumsallaşsa dahi, grup için yeni bir kazanım elde edilemeyebilir (Gamson, 1980: 1046). Siyasal şiddet hareketlerinin başarı durumlarının toplumsal hareketlerle benzerlik gösterdiğini savunan Beck (2008), realitenin klasik başarı kriterlerinin ortaya koyduğundan daha karmaşık olduğunu savunmuştur. Yazar, bu ölçütlerin dışında siyaset yapım süreci üzerinde etki kurma, yeni hareketlerin ortaya çıkışını etkileme veya yeni taktik repertuvarların sunumu gibi ikincil etkilerin de olabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda yazar, şiddet içeren eylem repertuvarları ile mobilize edilen örgütlenmeler özelinde, başarının kısmi ve amaçlanmamış çıktılara bağlı olabileceğini ve kısa süreli kazançlar üretebileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla, terörizm gibi şiddet hareketlerinin etkililiği ve başarısına ilişkin bir değerlendirme, yalnızca terör eylemlerini yürütenlerin hedefleri ve iddiaları

bağlamında değil, bütün bir hareket gündemi ve sektörü ölçeğinde yürütülmelidir (Beck, 2008: 1574-1575).

Son olarak, toplumsal hareket teorileri ile terörizm çalışmaları arasında bağ kurulması gerektiğini düşünen Gunning (2009) de, bu teorik katkının terörizm çalışmalarında “eleştirel dönüşü” temsil edeceğini savunmaktadır. Buna göre, militan örgütlenmeleri daha geniş bir toplumsal hareketin parçası olarak görmek, siyasal aktörlerle ve yapılarla etkileşim içerisinde bir tarihsel süreç analizi gerektireceğinden, tarihdışılık, bağlam eksikliği ve siyasal otoritenin rolünün göz ardı edilmesi gibi eleştirilere yanıt olabilecektir. Bu bağlamda, terörizm daha geniş bir hareket taktiği kapsamına alınarak istisnailik iddiası sorgulanacak ve “meşru devlet” karşısında “gayrimeşru terörist muhalefet” önkabulünün yer aldığı devletçi anlatım ile şekillenen keskin dikotomi yerle bir edilecektir. Böylece, geleneksel anlatım ile inşa edilen devletin doğal konumuna yönelik eleştirel bir bakış mümkün olacaktır.

Bu noktada, çatışmanın zemininin sosyal alandan siyasal alana kaymasına⁸ veya bir strateji olarak siyasal şiddet araçlarının kullanılmasına neden olan koşulların neler olduğuna dair bir analizin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Geçiş süreçlerine dair bir analiz, toplumsal hareketlerin sahip olduğu eylem repertuvarlarının (şiddet eylemleri bağlamında) farklılaşmasının nedensel koşullarını ortaya çıkarmayı amaçlamasının yanı sıra, toplumsal etkileşim süreçlerinin⁹; ulusal veya ulusötesi siyasal koşulların; sosyal ve siyasal karşıtlıklar yaratan biz-onlar sınırlarını kuran, aktif hale getiren veya tekrar bulanıklaştıran kimliklendirme süreçlerinin kapsamlı bir değerlendirmesini de içermelidir. Bu yaklaşım, şiddetin toplumsal ve siyasal yapıda bir parçası olduğu toplumsal hareket gündeminin kendi sosyal bağlamında analizini gerektirmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken iki temel husus söz konusudur. Birincisi, siyasal şiddetin bir hareket için “son aşama” olduğu varsayımı problemlidir; zira şiddet, bazı durumlarda araçsal tercihler arasında öncelikli bir konumda tutulmaktadır. İkincisi ise, hedefleri ve araçlarıyla radikalleşmiş bir toplumsal hareketin, şiddet repertuvarını bir kenara bıraktığı (*disengagement*) veya tekrar sosyal/siyasal alanda etkin hale geldiği (*de-radicalization*) süreçler de analize dahil edilmelidir.

Ayrıca, kolektif siyasal şiddet eylemlerinin ulusal koşullara ek olarak uluslararası sistemdeki kırılmalar, jeopolitik gelişmeler ve açılan/kapanan ulusötesi fırsatlara karşı hassasiyeti; ulusötesi aktörler ve eylemlerle etkileşimleri ve onlardan “öğrenme” süreçleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Ulusal sınırlar içerisinde sınırlanmış araştırma çerçevesi, uluslararası süreçlerin ulusal bağlamda olası etkilerinin (veya tam tersi) olabileceğinin de göz önünde bulundurulması

⁸ Sosyal alandan siyasal alana bu tür bir kayma, esasen, bir kimliğin veya kültürel farklılığın sosyal ve siyasal tanınması için verilen mücadelelerin etkileşimsel süreçte kolektif şiddet üretmesini ifade etmektedir.

⁹ Örgüt içi, kolektif hareketin yer aldığı hareket endüstrisi ve sektörü içi, üçüncü taraflarla veya doğrudan siyasal otorite ile girilen karşılıklı etkileşimler ifade edilmektedir.

genişletilmelidir. Bu bağlamda, toplumsal hareketlerin gelişmesine veya geri çekilmesine neden olan siyasal fırsatların, ulusötesi fırsatlar ve zorluklar ile zenginleştirilmesi ve araştırma çerçevesinin ulusötesi etkileşim süreçlerini de içerecek şekilde genişletilmesi sağlanmalıdır. Dahası, toplumsal hareketler çalışmalarının genel olarak Batı merkezli araştırma programı ve benzer siyasal sisteme (demokratik-kapitalist) sahip ülkelerde gelişen hareketler analizlerinin, farklı coğrafyalardaki benzerlik ve farklılıklarının incelenmesi ile karşılaştırmalı siyaset yolunun açılması mümkündür. Ortadoğu bölgesi özelinde süreçlere yeni bir bakış açısı geliştirmek, Bayat (2006: 7-8)'ın, toplumsal mücadeleleri bağlamında "ne biricik ne de orijinal" olduğunu belirttiği bölgeyi, "yekpare, aslen durağan ve dolayısıyla 'kendine has' bir yapı olarak" analiz eden ana akım çalışmaların etkisinden kurtarmak için gereklidir. Zira bu yolla, Batı-dışı toplumlara yönelik marjinalite ve istisnailik iddiaları sorgulanabilecek ve farklı siyasal sistemlere sahip toplumlarda nasıl benzer süreçlerin gelişebildiği görülecektir.

Sonuç olarak, toplumsal hareket literatürünün önemli katkılarıyla sunulacak kolektif siyasal şiddet analizi, daha önce bahsedilen her üç analiz düzeyinde birlikte gerçekleştirilmelidir. Bu çalışma yöntemi, kolektif siyasal şiddet olgusuna yönelik daha bütüncül bir bakış açısı geliştirilebilmesi için gereklidir. Bu doğrultuda şiddet vakaları, Kaynak Mobilizasyonu ve Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımlarının mevcut araç setleri vasıtasıyla sistemik (makro-düzyey), örgütsel (meso-düzyey) ve bireysel (mikro-düzyey) boyutlarıyla kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmalıdır.

Şiddetin Makro-Düzyey Analizi: Siyasal Fırsatlar

Radikalleşme sürecini açıklamak için kullanılacak araç setinin bir parçası olan siyasal fırsatlar yaklaşımı, harekete dışsal koşulları yani makro-düzyey analizi yansıtmaktadır. Yaklaşım, kolektif davranış ile siyasal ortam arasındaki karmaşık karşılıklı ilişkilere odaklanmakta ve kolektif davranış üzerinde etkili olan çevresel koşulları incelemektedir. Temel sav, ileri sürülen iddialar, hareketlilik, ittifak yapıları, strateji ve taktiklerin belirlenmesi süreçlerinin ve kurumsal siyaset ve politikalar üzerinde etki kurulması gibi gelişmelerin içinde bulunulan siyasal koşullardan ve yapılardan etkilendiği yönündedir (Meyer, 2004). Siyasal fırsatlar yapısı (*structure of political opportunities*) kavramını ilk kez kullanan Peter K. Eisinger (1973), formel siyasal yapı, hükümet duyarlılığı, toplumsal yapı ve sosyal istikrar gibi değişkenleri kapsamına alan siyasal ortam ile siyasal davranış modeli arasında bir bağlantı olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda, çevresel unsurların eylem üzerinde bazı kısıtlayıcı veya kolaylaştırıcı etkileri mevcuttur. Bir hareket yalnızca kaynakların basit bir fonksiyonu olmanın ötesinde, toplumsal ve siyasal sistemin çeşitli unsurlarını içeren karmaşık denklemin bir sonucudur. David S. Meyer (2004), fırsatlar ile gelişmeler arasında doğrudan bir bağ kurmak yerine, süreç-yönelimli bir analizle, fırsat yapılarındaki değişimlerin mobilizasyona dönüşümü sürecinin izlenmesi ve böylece analitik düzeyde ilgili etkileme mekanizmalarının belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Kolektif siyasal şiddet örgütlenmelerinin, genellikle, daha geniş toplumsal hareketlerin bir parçası olduğu dikkate alındığında, siyasal fırsat yapılarının açılmasına ya da kapanmasına yol açan koşulların radikalleşme süreçlerini açıklamadaki önemi görülecektir. Toplumsal hareketlere benzer şekilde siyasal şiddet hareketleri de, kurumsal veya sosyal etkileşim dinamiklerinin şekillendirdiği koşullara bağlı olarak sürekli değişim halindedir. Rejim değişimi, siyasal istikrarsızlık dönemleri ve elit kompozisyonundaki değişimler gibi süreçlerin oluşturduğu siyasal fırsatlar, toplumsal hareketlere konu olan gündemlerin görünür olmasına imkân verirken; devlet kontrolünün artması veya toplumsal taleplere karşı daha kapalı bir siyasal iktidarın yönetime gelmesi gibi durumlar görece açık fırsat yapılarının kapanmasına yol açacaktır (della Porta, 2008: 223). Gunning (2009: 160), siyasal şiddet eylemleri içerisinde yer alan militanların, başlangıçta bir toplumsal harekette aktivist olarak eylemler yürüttüğünü ancak daha sonra hareket dinamiklerine ve harici koşullara bağlı olarak şiddet içeren eylemlere yöneldiğini savunmaktadır. Bu noktada, saldırgan olmayan direnme biçimlerinden şiddet içeren kolektif eylem modeline dönüşü açıklayabilmek için öncelikle sistemsal koşulların/değişimlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Della Porta (2009: 10-12), şiddet içeren eylem modeline dönüşü açıklayabilmek için, radikalleşme süreciyle yakından ilişkili üç temel unsur belirlemektedir. Öncelikle, muhalif görüşlerin kurumsal sistemin dışına itildiği ve karşıtlıkların görünürlüğünün sistematik olarak engellendiği koşullar, radikalleşme vakalarıyla yakından ilişkilidir. İkinci olarak, karşıt gruplarla veya doğrudan siyasal otoritenin güvenlik aygıtı ile sokaklarda gerçekleşen karşılıklı şiddet içeren etkileşim deneyimleri kolektif çatışmanın repertuarının radikalleşmesi yönünde etkili olmaktadır. Üçüncü olarak, barışçıl protesto araçlarının başarıya ulaştırmadığı yönünde oluşan bir algılama siyasal şiddet araçlarının ortaya çıkışını kolaylaştırabilmektedir. Bu unsurlara ek olarak, şiddetin ahlaki düzlemde kabul edilebilir bir eylem biçimi olduğunu onaylayan ve şiddet olgusunu meşru bir tercih olarak sunan harici aktörlerin varlığı da önemlidir. Ancak bu koşulların tümünün veya bazılarının belirli bir zaman ve mekânda yerine gelmiş olması, gelişmelerin zorunlu olarak siyasal şiddet üreteceği anlamını taşımamaktadır. Bireylerin kontrolü dışındaki yapısal değişimler, siyasal fırsat yapılarını değiştirirler ancak sonuç üzerinde belirleyici değildirler (Robinson, 2004: 115). Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, siyasal süreçlerin yeni fırsatlar yaratması ya da mevcut koşullarda gerilemeye yol açması gibi süreçler önemli ölçüde aktörlerin algılamaları ile şekillendiğinden, fırsat yapılarının subjektif değerlendirmelere dayalı olduğudur. Dolayısıyla fırsat yapılarına ilişkin varsayımlar, çatışmanın aktörlerinin sistemi okuma biçimlerine bağlı olduğundan, ilgili aktörlerin ideolojileri, amaçları ve hedefleri gibi üçüncül unsurlar süreçte bir manipülasyon riski yaratmaktadır.

Siyasal fırsat yapılarına dair analizlerde dikkat edilmesi gereken iki temel husus söz konusudur. İlki, bu tür analizlerin yalnızca demokratik rejimleri kapsamasıdır. Yapısal değişimler rejim tipine bağlı olmaksızın fırsat yapıları

üretirler ancak farklı siyasal sistemler arasında, fırsat ve zorluklara dair kavramalar değişim gösterebilmektedir. Bu açıdan, demokratik-olmayan sistemlerde de siyasal baskının artışı ya da azalışına yol açan farklı dinamikler, siyasal fırsat yapılarının konjonktürel olarak açılıp kapanmasına yol açarlar (della Porta, 2009: 12-13). Eisinger (1973: 28), siyasal fırsatları arttırmak için protestonun yetersiz bir taktik olduğu ve tolere edilmediği kapalı sistemlerin aksine, açık sistemlerde kolektif taleplere karşı daha duyarlı olduğu ve karar alıcılara erişimin görece daha kolay olduğunu savunur. Öte yandan, yazara göre kolektif eylem, fırsat yapılarının tamamen kapalı ya da tamamen açık olduğu siyasal sistemlerde değil; fırsatlar bağlamında daha karma koşulların söz konusu olduğu sistemlerde meydana gelmektedir (Eisinger, 1973: 15). Demokratik bir rejimde ortaya çıkacak siyasal baskısının, demokratik-olmayan bir rejimde günlük siyasetin olağan bir parçası olması gibi farklılıklar, konunun kendi bağlamında değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Aksi takdirde, temel hak ve özgürlüklerin sistematik olarak kısıtlandığı demokratik-olmayan sistemlerde fırsat yaratan süreçlerin küçümsenmesi ya da abartılması sonucu doğacaktır.

İkinci husus, siyasal fırsat yapıları üzerine gözlemlerin ağırlıklı olarak ulusal siyasal sistemlere ve yerel fırsatlara dayalı olarak gerçekleşmesidir (della Porta, 2009: 13). Ancak, günümüz uluslararası ilişkilerinin karmaşık doğası göz önünde bulundurulduğunda, ulusal bağlamlı süreçler kimi zaman ulusötesi süreçlerin bir sonucu ya da nedeni olabilmektedir. Bu bağlamda bir siyasal şiddet, kimi zaman ulus-devlet sınırlarını aşan olay-eksenli fırsat yapılarına bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Irak İşgali (2003)'ne eşlik eden merkezi otoritenin yıkılması süreci, Irak'ta iktidarın bölüşümü noktasında yeniden güç düzenlemesi talep eden şiddet hareketlerinin gelişimini kolaylaştırmıştır (Beck, 2008: 1569). Yine benzer şekilde, Suriye ve Irak'ta etkin hale gelen El Kaide (*al-Qa'idah*) kökenli İslam Devleti (İD)¹⁰ örgütü, bölgede ortaya çıkan halk hareketlerinin¹¹ yarattığı ve özellikle etkinlik gösterdiği ülkelerde mevcut merkezi iktidarı zayıflatan güç boşluğundan yararlanmıştır. Buna göre, örgütün etkin gelişiminin, Irak merkezi yönetiminin mezhepçi politikalarıyla Sünni nüfusu yabancılaştırması, bölgede etnik-mezhepsel temelli sürekli iç çatışmaların mevcudiyeti ile gelişen iktidar boşluğu, örgütün materyal ve beşeri kaynak sağlama becerisi gibi süreçlerde aranması gerektiği tartışılmaktadır (Hassan, 2014). Bu bağlamda, analiz birimi olarak yalnızca ulus-devleti dikkate alan bir analiz yerine, ulusal düzey radikalleşme ve siyasal şiddet araçlarının aktivasyonu gibi gelişmeler üzerine etkisi

¹⁰ Örgütün sürekli isim değişiklikleri, bu isimlerin farklı dillerdeki telaffuz ve kısaltmaların farklılık göstermesi ve örgütün İslami değerleri ismiyle özdeşleştirme girişimine karşı bir siyasal duruş sergilenmesi gibi çeşitli nedenlerle açık bir isim karmaşası ortaya çıkmaktadır (CNNTÜRK, 2014). Örgüt son olarak 29 Haziran 2014 tarihinde hilafet ilanının ardından "İslam Devleti" adını kullanmaya başlamıştır.

¹¹ 2010 yılı itibarıyla öncelikle Tunus'ta başlamış; ardından Mısır, Libya ve Suriye başta olmak üzere birçok bölge ülkesine yayılmıştır.

olabilecek “çok katmanlı” (*multi-level*)¹² fırsat yapıları değerlendirmeye dahil edilmelidir.

İslam Devleti örgütü örneği göz önünde bulundurulduğunda, analiz birimi olarak ulus-devletin seçilmesinin yetersiz kaldığı durumların olabileceği görülecektir. Bu bağlamda, ulusötesi hareketlerin (*transnational movements*) mevcudiyeti ve siyasal çekişmenin gündeminin çeşitli unsurlarıyla ülkeler arasında yayılımı (*diffusion of contention*) mümkün olabilmektedir. Beck (2008), ulusötesi hareketlerin birer formel örgütsel yapılar olmaktan ziyade, belirli hareket gündemleri kapsamında etkin olan ağlar anlamında, kolektif olarak bağlandıklarını savunmaktadır. Dolayısıyla, ulusötesi bir örgütlenme modeli zorunlu olarak merkeze bağlı, hiyerarşik bir dizilim sergilemek yerine örgütsel ağlar aracılığıyla fikirlerin ve eylem modellerinin eşgüdümüne dayanan bir nitelik taşımaktadır.

Kolektif siyasal şiddet alanında sınır aşan bir diğer olgu olan *yayılma* ise, belirli bir hareket ile nitelenen hareket gündemlerinin, örgütsel formların, mücadele stratejilerinin, sloganların ve taktiklerin aynı veya farklı coğrafyalarda başka hareketlerce benimsenmesi sürecini ifade etmektedir. Siyasal iktidarların belirli savunma biçimlerine ve mücadele taktiklerine karşı tavrı, diğer hareketler ve gruplar için benzer protesto stratejilerinin izlenebileceği veya bundan kaçınılması gerektiği yönünde etki üretebilecektir (Meyer, 2004: 141). Bu bağlamda, yayılımı sağlayan etkileme süreci yalnızca ulusal düzeyle sınırlı değildir. Sri Lanka’da etkinlik gösteren Tamil Kaplanları (*Liberation Tigers of Tamil Eelam*) örgütünün kullandığı intihar bombası yeleklerinin dünyadaki çeşitli gruplar tarafından eylemsel taktiklerinin birer parçası olarak adapte edilmesi, sınıraşan bir olgu olarak taktik yayılımının önemli bir emsalini temsil etmektedir (Beck, 2008: 1574).

Doug McAdam ve Dieter Rucht (1993), yayılma etkisinin, iki farklı modelin iç içe geçtiği bir süreç temelinde gerçekleşeceğini öngörmektedir. Buna göre, yayılma, doğrudan bireysel bağlantılar ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla kurulan aktarmalı bir etkileme modelini içeren karmaşık bir süreçle gerçekleşecektir. İkinci durumda, bir çeşit mimetik süreç işlemektedir; ancak bu doğrudan ilişkisel ağlar ile olmamaktadır. Bu noktada, uluslar-arası etkileme süreci (*cross-national diffusion*), model ile öykünen hareket arasında yüz yüze teması dayandıran bir bilgi kanalı kurulmasını gerektirmektedir. Günümüzde kitlesel iletişimin yaygınlaşması, etkileme sürecini hızlandırmakta ve fikirlerin, iddiaların ve eylem modellerinin aktarımı noktasında uygun kanallar teminini üretmektedir. McAdam ve Rucht (1993: 68), iki hareketin paylaşabileceği en önemli unsurların, eylemi belirleyen kolektif kimlik ve sorun tanımlaması olduğunu belirtmektedir. Ancak bu durum, farklı coğrafyalar boyunca benzer hareket gündemi ve mücadele stratejilerinin izlenebilmesi için karşılaştırmalı olarak siyasal koşullar ve yapılar arasında asgari benzerlikleri gerektirmektedir. Patel ve Bunce (2012), Tunus’ta

¹² Kavram Donatella della Porta’dan ödünç alınmıştır (bakınız della Porta, 2009: 13).

başlayan protestoların¹³, çevre ülkelerde iktidarı hedef alan benzer kolektif hareketler yaratmasının bölgesel düzeyde siyasal ve ekonomik alanlarda söz konusu olan benzerliklerden kaynaklandığını öne sürmüştür. Buna göre, otoriter rejimler, kronik yolsuzluklar, liberalleştirilmiş ancak yaygın protestolarla karşılanmış ekonomik sistemler ve yetersiz siyasal liberalleşme adımları gibi ortak yapısal unsurlar, Tunus'ta iktidarı deviren hareket modelinin bölgesel düzeyde sınırlar arası öykünme ile sonuçlanmasını sağlamıştır. Yine benzer şekilde genç nüfusun ve teknolojinin protestolardaki rolü, benzer eylem repertuvarlarının gelişimini sağlamıştır. Öte yandan, yayılma etkisi kaçınılmaz olarak çift taraflı işlemektedir. Buna göre, siyasal rejimler, önceki emsallerin gelişim aşamalarını dikkate alarak protestoların ülkelere benzer ağırlıkta yayılması ihtimali karşısında gerekli tedbirleri almakta ve böylece kolektif eylemler süresince daha az savunmasız kalmaktadır (Patel ve Bunce, 2012: 11-13).

Şiddetin Meso-Düzyer Analizi: Örgütlenme, Çerçveler ve Anlatılar

Siyasal şiddet hareketlerinin örgütlenmesi üzerine bir inceleme, meso-düzyer analizinin bir parçası olmaktadır. Siyasal şiddet hareketleri de toplumsal hareket örgütlenmelerine benzer şekilde, materyal ve beşeri kaynakların bir araya getirilmesi, hedeflere dönük kitlesel mobilizasyon sağlanması, örgütsel sürekliliğin temini, kısa ve uzun dönemli hedeflerin belirlenmesi ve mücadele gündemine uygun hareket repertuvarının oluşturulması gibi temel sorunlar ile karşı karşıyadır. Beck (2008: 1568), siyasal şiddetin bir türü olan terörizmin, toplumsal hareket örgütleri gibi yapılandırıldığını belirtmektedir. Buna göre, terör örgütlenmeleri, saldırıları yöneten ve yönlendiren, kaynakları bir araya getiren ve geniş destekçi kitlesi karşısında liderlik işlevi üstlenen oldukça profesyonelleşmiş bir merkezden oluşmaktadır.

Kolektif siyasal şiddet formlarını ve radikalleşme sürecini anlamlandırabilmek için üç unsur göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Birincisi, şiddet yalnızca toplumsal hareket ile devlet aygıtı arasındaki etkileşimde ortaya çıkmamakta; aynı zemini paylaşan örgütlenmeler arasındaki çatışmalardan da türeyebilmektedir (della Porta, 2009: 13). Buna göre, şiddet örgütlenmeleri toplumsal hareketler gibi rekabetçi bir doğaya sahiptir ve karmaşık bir etkileşim sürecinden geçmektedir. Ancak belki daha önemlisi, aynı hareket gündemini paylaşan örgütlenmeler arasında şiddet araçlarının kullanımı noktasında normatif bir tercih söz konusu olabilmektedir (bakınız della Porta, 2009: 13-14). Bu bağlamda, şiddet olgusunun, hareketin aynı gündem vasıtasıyla etkileşimde bulunduğu aktörlerle birlikte kendi bağlamında değerlendirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

¹³ Dupont ve Passy (2011)'ye göre, bölgede hâkim olan ve siyasal devrim hedefine yönelen protestoların doğası ve yayılımı üzerine yanıt gerektiren birçok soru mevcuttur. Ancak dikkat çeken önemli bir husus, soruların birçok noktada toplumsal hareket araştırmacısının temel araç seti ile keşifmekte oluşudur.

İkinci olarak, hareket örgütlerinin sürekli baskı altında tutularak kuşatılması süreci, örgütlenmenin yeraltına inmesine ve yeni koşullarına uygun olarak yeni eylem biçimi, örgütlenme formu ve kavramsal çerçeveler geliştirmesine yol açacaktır (della Porta, 2009: 14). Radikalleşmiş bir hareket, kimi zaman şiddet içermeyen eylem araçlarını kullanan toplumsal hareketlerin içerisinde türeyebilmektedir (della Porta, 2008: 225). Şiddete kayma süreci, hareket içerisinde şiddet-dışı eylem modelinin etkinliği noktasındaki bir ayrışmadan veya doğrudan bütüncül bir strateji değişimi vasıtasıyla gerçekleşebilmektedir. Yeraltına inmiş bir örgütlenme, katılımcı, materyal destek ve görünürlük noktasında süreklilik sağlayabilmek için stratejik hedeflerine dönük doğrudan eylem biçimi geliştirecektir. Della Porta (2009: 14-15), İtalya’da fabrika önlerinde bildiri dağıtan bir örgütlenme olarak ortaya çıkan Kızıl Tugaylar’ın (*Brigate Rosse*) yeraltına inişyle giderek destekçilerini kaybetmiş olmasının, örgütün parasal kaynaklarını arttırabilmek maksatlı fidye için alıkoyma ve soygun eylemlerine başvurmasına yol açtığını belirtir. Örgüt, şiddet araçlarını aktif hale getirmesinin ardından, yeni yapılanmasını ve stratejilerini açıklayabilmek için uygun bir söylem geliştirmiştir.

Üçüncü olarak ise, geçmiş deneyimlere veya belirli bir ideolojiye referansla meşrulaştırılan şiddet, ilgili geçmişin veya ideolojinin doğal bir uzantısı değil aslında anlatılara (*narratives*) dayalı inşa sürecinin stratejik bir parçasıdır (della Porta, 2009: 15; della Porta ve Haupt, 2012: 314). Bu anlatılar, hareketin katılımcılarına ve potansiyel destekçilerine hedefteki “düşmanın” kim ve doğru mücadele yönteminin ne olduğunu duyurur ve böylece hareket örgütleri, takip ettikleri şiddet içeren eylem modelini meşrulaştıran bir söylem geliştirirler. Öte yandan, düşmanı inşa eden ve onu “şeytanlaştıran” anlatılar, yalnızca kimlik yaratımı için gerekli bir strateji biçimine dönüşmemekte, aynı zamanda diğerlerinin tehdit edici farklılığına vurgu yaparak belirli özgül değer sistemlerinin yüceltilmesini de hedeflemektedir (Eco, 2014). Söylem, grubun hareket stratejisini kavramsal unsurlarla köprüleme, gerektiğinde kullanılan dili yeniden şekillendirme ve esnetme hedeflerine yöneliktir (della Porta, 2009: 16). Şiddet hareketi ile katılımcıları arasında kurulacak bu kavramsal köprüler, şiddet retorüğini meşrulaştırma işlevinin yanı sıra grubu bütünleştirme ve mobilizasyon sağlama hedefini de içermektedir. Harekete ve eyleme yüklenen anlam, hareketin katılımcıları boyunca mobilizasyon sağlanmasının merkezi unsuru olmakta (Beck, 2008: 1569) ve kitle iletişim araçları, formel açıklamalar veya enformel bağlantılar aracılığıyla kitlelere aktarılmaktadır. Aktarım, hareket boyunca toplumsal, siyasal ve kültürel niteliklerin belirli bir gerçeklik algısına dayalı olarak tanımlanmasını içereceğinden radikalleşmenin temel unsurlarından biri olmaktadır. Bu anlamda da bireysel motivasyonları çevresel koşullar ile bağlayan temel bir araçtır (della Porta ve Haupt, 2012: 314). Böylece, anlatıların bir parçası olan retorik ve anlam yaratımı, kolektif siyasal şiddet hareketlerinin temel unsurları olmaktadır (Beck, 2008: 1570).

Her üç unsur da şiddet hareketinin ihtiyaç duyduğu kaynakları elde edebilmek ve her birinin stratejik hedefler doğrultusunda mobilizasyonunu

sağlanmak amaçlarına dönüktür. Ayrıca bu unsurlar şiddetin basitçe statik bir nedensel bağla kurulmadığı; aksine etkileşimsel, stratejik ve anlatsal çarpanların her birini içinde taşıyan süreçlerin bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır.

Şiddetin Mikro-Düzyey Analizi: Kimlikler

Kolektif eylem ve şiddet olgusu söz konusu olduğunda geleneksel mikro-düzyey analizler, bireysel patolojilere ve eylemin irrasyonelitesine ve geçiciliğine odaklanmaktadır. Kolektif eylemin sosyoekonomik gerileme veya modernleşme gibi olağanüstü koşullarda tepkisel olarak geliştiğini belirten kimi yaklaşımlar, koşulların düzelmesi ve sistem boyunca toplumun tüm katmanlarına fayda sağlar duruma gelmesi halinde eylemi yaratan nedensel koşulların kendiliğinden ortadan kalkacağı savını ileri sürmektedir. Bu tür yaklaşımların en sert örneğini, Gustave Le Bon (1997)'un kitle analizi oluşturmaktadır. Le Bon, sistem-dışı kalan unsurların entegrasyon arayışlarını telkin aracılığıyla harekete geçen bilinçdışı eylemler olarak değerlendirir ve bu bağlamda da kitlesel hareketi geçici, irrasyonel ve patolojik vaka olarak tanımlar. Benzer şekilde, engellenme-saldırganlık yaklaşımları da genel olarak beklentilerin karşılanması taleplerinin sistemik engellemeler veya çevresel kapasite yetersizlikleri kaynaklı olarak yerine getirilememesi durumlarının saldırganlığa yol açacağını varsaymaktadır.

Patoloji vurgusu, çatışmanın tırmanmasının toplumsal ve siyasal önkoşullarının yanı sıra bireysel motivasyonlarını da anlamayı güçleştirmekte ve böylece analizin alanını daraltmaktadır (della Porta ve Haupt, 2012: 314). Neticede bu tür yaklaşımlar, kolektif eylemin anlamını ve özellikle de eylemin katılımcılarının harekete yüklediği misyonu gözden kaçırma eğilimindedir. Zira belirli “patolojik” ve “geçici” durumlara atfen açıklanmaya çalışılan eylem, esasında bir yanıyla da kimlikler, normatif anlamlar ve kültürel görünümünün birer yansımasıdır. Bu anlamda, toplumsal hareket incelemelerine benzer şekilde kolektif siyasal şiddet analizi de, yalnızca imkânları ve kısıtlılıkları ile sistemik fırsat yapıları ve örgütsel kapasite gibi yapısal unsurları değil söz konusu şiddet hareketlerinin süreçleri ve olguları tanımlama biçimi gibi yapısal olmayan mekanizmaları da dikkate almalıdır. Kimlikler ve şikâyet konusu durumlara dair anlamlandırmalar, hem katılımcılar için olgulara ve mevcut koşullarına dair yorumlama çerçevesi sunmakta hem de hareketin eylem araçları ve tercihleri üzerinde etkili olmaktadır.

Beck (2008), radikalleşme süreci üzerinde iki temel etkin mekanizma öngörmektedir. İlki, fiziksel güç kullanımı veya sindirme politikaları ile kendini gösteren devlet baskısı, kimi durumlarda hareketliliği sonlandırma yönünde etki etse de, sistemin meşru araçları ile mücadele yolunun kapandığı yönünde bir algı yaratarak saldırgan bir politikaya dönüşebilmektedir. Baskı, ılımlı alternatif hareketleri ve politika biçimlerini engelleyebilir ve hareketin katılımcılarının radikalleşmesine ve örgütsel dinamiklerin yeraltı örgütlenmesine dönüştürülmesine neden olabilir. İkinci unsur ise, hareketin belirli bir gelişim aşaması olduğu fikrine dayanmaktadır. Buna göre, hareketlerin temel amaçlarına ulaşmakta uzun süre

başarısız olmaları halinde, izledikleri öncelikli eylem modelinde radikalleşme olasılığı giderek artacaktır (Beck, 2008: 1572). Radikalleşme, bir hareket için karşı karşıya kalınan baskının derecesine ve biçimine bağlı olarak geçen zaman içinde öğrenilen bir olgudur. Ancak, radikal politika izleme biçiminin bazı durumlarda harekete içkin bir unsur olacağı da gözden kaçırılmamalıdır.

Della Porta (2009), radikalleşme ve militan ağların etkinleşmesinin, ilişki süreçlerinde (*relational processes*) temellendiğini savunmaktadır. Buna göre, süreç, enformel ağlar (*informal networks*)¹⁴ aracılığıyla ortaya çıkmakta ve iki temel mekanizma ile gelişmektedir. Birinci mekanizma, hareket ağı içerisindeki gruplara yönelik pozitif, dışarıda kalanlara yönelik ise negatif anlamların yüklendiği “duygusal odaklanma” (*affective focusing*) dinamiğini içermektedir. Duygusal anlamlandırma, bir yandan hareket içi dayanışmayı artırma ve katılımcılara harekete bağlı bir kimlik kazandırma hedeflerini içerirken bir yandan da dışarıda kalan ötekileri tanımlama çabasını yansıtmaktadır. İkinci mekanizma ise, hareketin, katılımcılarının dış dünyayı algılama, anlama ve yorumlama biçimleri üzerine etki ettiği inşa sürecini yansıtan “zihinsel kapanma” (*cognitive closure*) olgusudur (della Porta, 2009: 16-18). Bir hareket, şiddet içersin ya da içermesin, gündemine aldığı ve aktif olarak üzerinde mücadele ettiği konulara dair içsel dinamiklere dayalı bir gerçeklik inşasına yönelmektedir. Della Porta (2009)’ya göre bu inşa, siyasal şiddet hareketleri bağlamında, dış dünyaya dair yalnızca belirli bilgi kaynaklarının –aslen hareketin iç çeperinden gelen bilgilerin– doğru kabul edildiği ve diğerlerine karşı metaforik bir “kapanma” mekanizmasının etkin kılındığı süreci temsil etmektedir. Bu anlamda da dış dünyaya yönelik belirli bir “gerçeklik inşası”, şiddet hareketinin ortaya çıkışı ile katılım ve bağlılık gibi sürecin temel dinamiklerine dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Harekete duyulan bağlılık, içerisinde duygusal, normatif ve zihinsel mekanizmaları barındıran kolektif kimlik inşası sürecinin bir sonucudur (della Porta ve Haupt, 2012: 314). Bu bağlamda siyasal şiddet hareketleri ve örgütleri kurdukları enformel ağlar aracılığıyla, toplumsal sınıf yapılarını aşan bir kimlik inşası, bireysel ve kolektif çıkarlar arasındaki çizgiyi bulanıklaştırma ve hayatın bireysel boyutu üzerinde değişim talepleri hedeflerine dönük bir mücadele içermektedir (Gunning, 2009: 160).

Şiddetin Dönüşümü: Geri Çekilme ve De-radikalizasyon Süreçleri

Toplumsal hareketleri statik bir modelde değişmez yapılar gibi görmek yerine hareketi içsel ve dışsal koşullardaki değişimlerle birlikte dönüşüm halinde süreçler olarak analiz etmek önemlidir. Böylece, hareketlerin yükseliş ve düşüşü ile belirlenen eylemliliğinin zaman içerisindeki farklılaşmalarını ortaya koyabilmek

¹⁴ Enformel ağlar, toplumsal hareket perspektifinden bakıldığında, şiddet örgütlenmelerinin yapısal çözümlemesi için olduğu kadar harekete katılımları ve katılımcıların harekete karşı bağlılığını anlamlandırabilmek için de gerekli görülmektedir (Beck, 2008: 1572).

mümkün olabilmektedir. Ayrıca, radikalleşme olgusunu bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeyde tersine çeviren süreçlerin analizi, öncelikle radikalleşme sürecini özgün tarihsel bağlamında anlamlandırmayı gerektirmektedir. Tilly (2008: 33), toplumsal hareketlere dair dinamik bir analizi ön plana çıkararak, “[i]cat edilmiş bir kurum olarak toplumsal hareket ortadan kalkabilir ya da oldukça farklı bir politika biçimine dönüşebilir” demektedir. Bu yaklaşım, bir hareketi tarihsel bağlamına yerleştirebilmek ve hareketin sürekliliğini ortaya koyabilmek için gerekli ve önemlidir. Zira hareket için öngörülmuş davranış kalıplarının değişmez gerçeklikler olarak sunulmasının önüne geçmektedir. Ayrıca, bir toplumsal hareketin şiddet içeren bir eylem modeli bağlamında radikalleşmesi veya radikalleşmiş bir hareketin toplumsal veya siyasal düzlemde yeni bir mobilizasyona dönüşmesi olasılığını kabul etmektedir.

Tilly (2008), zamansal ve mekânsal koşullara bağlı olarak toplumsal hareketlerin yapı, personel ve iddiaları gibi bileşenlerinde değişim ve dönüşüm meydana geleceğini savunmaktadır. Yazar, bu değişimi birbiriyle ilintili olduğunu belirttiği mekanizmalar ile ilişkilendirmektedir. Bunlar sırasıyla, sosyal koşullar, bireysel veya kolektif algılamalar ve toplumsal birimler arasındaki bağlantıları ifade edecek şekilde çevresel, bilişsel ve ilişkisel mekanizmalardır (bakınız Tilly, 2009: 42). Bu mekanizmalara bağlı olarak değişim, çevresel koşullara, etkileşimlere ve algılamalara bağlı olarak üç biçimde meydana gelecektir. Birincisi, hareketin içerisinde işlediği siyasal çevrede yaşanacak değişimler, her ne kadar kısmen hareketin kendisinden bağımsız bile olsa, hareketin karakterini etkileyecektir (Tilly, 2008: 33). Bu bağlamda, toplumsal görünürlüğü arttıran demokratikleşme veya zorlaştıran otoriterleşme gibi süreçler hareketin repertuarı, eylem modeli veya daha temelde karakteri üzerinde etkili olabilmektedir. Tilly (2009: 77), demokratikleşme sürecinin kolektif şiddet üzerinde azaltıcı bir etkisinin olduğunu savunmaktadır: “Politik katılımın yayılması, politik hakların artırılması ve eşitlik kazanması, hak iddiaları sırasında şiddet içermeyen araçların düzene konması ve iddialar üzerine yapılan tartışmalara getirilen şiddete başvuran çözümlere karşı koymak konusunda üçüncü kişilerin sayısındaki artış, şiddet içeren çekişmeleri ortaya çıkaran süreci köreltmektedir”. Bu yaklaşım, çeşitli iddiaların siyasal sistem boyunca dile getirilebildiği katılım mekanizmalarının varlığını ve çekişmenin doğrudan taraflarından biri olmayan harici aktörlerin yatıştırıcı etkisini, şiddet eylemi önündeki negatif unsurlar olarak değerlendirmektedir.

İkincisi, toplumsal hareketlerin aktörlerinin kamusal otorite ile karşılıklı etkileşimleri sırasında ortaya çıkan yenilenme, müzakere ve çatışma durumları neticesinde sürekli değişim meydana gelecektir (Tilly, 2008: 33). Bir toplumsal hareket gündemi karşısında kamusal otoritenin siyasal müzakereyi veya yasal zorunlu kılması ile gerçekleşecek etkileşimler, hareketin sürekliliğinde ve örgütsel formunda farklılaşmalar yaratabilecektir. Bu bağlamda, çeşitli iddialar ve talepler noktasında müzakerenin uygun bir araç haline gelmesi halinde bir hareketin siyasallaşması mümkün olabilirken, etkin yasal zorunlu ile karşı karşıya kalan bir hareketin dağılması veya yeraltına inmesi söz konusu olabilmektedir. Öte yandan,

mücadele boyunca gerçekleşecek etkileşimleri yalnızca otorite ile sınırlandırmamak gerekmektedir. Doğrudan siyasal iktidarı hedeflemeyen ancak bir hareketin karşıtı olarak konumlandırılan hareketlerle karşılıklı çekişmelerin tırmanması da çatışmayı şiddet içeren etkileşimlere dönüştürebilmektedir.

Üçüncüsü, kaynak mobilizasyonu yaklaşımının vurguladığı üzere toplumsal hareket endüstrisi içerisindeki farklı hareketler arasında kurulacak ilişkiler, belirli bir hareket örgütlenmesi üzerinde etkide bulunabilecektir. Bu bağlamdaki bir etkileşim süreci, bu hareketlerin “birbirlerinin fikirlerini, personelini, yardımını, retorikini ve eylem modellerini” (Tilly, 2008: 33) benimsemeleri ile sonuçlanabilecektir. Ancak bu etkileme sürecini belirli bir coğrafi ve zamansal kısıt ile sınırlandırmamak gerekir. Zira bazen bu ödünç alma süreçleri, “büyük mesafeler boyunca ve tamamen farklı toplumsal hareketler arasında” gerçekleşebilmektedir (Tilly, 2008: 33; ayrıca bakınız McAdam ve Rucht, 1993; Patel ve Bunce, 2012).

Hareketin temel bileşenlerinde meydana gelen değişimleri açıklayan Tilly'nin analiziyle, bir hareketin radikalleşme süreci temel dinamikleri ve sistemin yapısal koşulları bağlamında izlenebilir ancak süreç yalnızca örgütsel bağlamda gerçekleşmemektedir. Bireysel radikalleşme süreci üzerine araştırma yapan John Horgan (2009b), bireysel deneyimlerin farklılaşacağını kabul ederek terörizme katılıma zemin hazırlayan çeşitli risk faktörlerini belirlemiştir. Yazar belirlediği risk faktörlerinin dışında hareketlere, inanışlara veya zamana bağlı olarak daha özel faktörlerin söz konusu olabileceğini de belirterek, bireyin duygusal durumunu, mevcut toplumsal-siyasal koşulları ve ilişkileri dikkate alan çeşitli unsurların radikalleşme yönünde etkili olabileceğini savunmaktadır.

Bu risk faktörlerinden ilki, Horgan (2009b)'ın, bireyi şiddet araçlarının kullanımını desteklemeye ya da bunları doğrudan kullanmaya daha açık hale getirdiğini savunduğu öfke, yabancılaşma ve haklarından mahrum kılınma hislerinin ortaya çıkardığı geçici duygusal durumdur. İkinci faktör, duygusal unsurun dışında, gerilim arayışı gibi belirli kişilik özelliklerinin belirli aktiviteler ve roller için uygunluk sergilediğini ve katılımı kolaylaştırdığını savunmaktadır. Üçüncü faktör, geleneksel siyasal aktivitelerin işe yaramadığı algısından kaynaklanan memnuniyetsizlik hissidir. Bu faktör, bireyleri mevcut toplumsal ve siyasal mücadele pratiklerinin yetmediği, dolayısıyla şiddet araçlarının kullanımının “zorunlu” olduğu algısını ve bu algıyı yaratan söylemleri de içerisine almaktadır. Bir öncekinin sonucu olan dördüncü faktör, eyleme geçerek bir şey yapma arzunu ifade etmektedir. Beşinci faktör, bireyin kendisini “kurbanlarla” özdeşleştirme sürecini kapsamaktadır. Yazar, 7 Temmuz 2005'de Londra bombalamalarını gerçekleştiren biri olan Mohammad Siddique Khan'ın yayınlanan video mesajında¹⁵ kullandığı söylemiyle, şiddet içeren bir mücadele

¹⁵ Mohammad Siddique Khan, bombalama sonrası yayınlanan video mesajında, kurban tanımlamasını zulüm yaşayan “dünya üzerindeki tüm halklarımız” olarak tanımlamakta ve

yönteminin gerekliliğini ve dünyanın diğer yerlerinde “kurban” durumdaki Müslümanlarla kendisini özdeşleştirdiğini belirtmektedir. Khan’ın video mesajına da içkin haldeki, altıncı faktör, şiddet kullanımının gayriahlaki olmadığı yönündeki inancı içermektedir. Yedinci faktör, şiddet örgütüne katılan bireyin statü, saygı ve otorite edinme veya şehit olma gibi çeşitli ödül beklentileri olmaktadır. Son faktör ise, benzer sorunlar yaşayan ve radikalleşmiş birini de içerebilen sosyal bağların varlığı olmaktadır (Horgan, 2009b: 11-13). Tüm bu faktörler, bireyin radikalleşmesini sağlayan doğrudan mekanizmalar olmak yerine, şiddet araçlarının kullanımını bireysel olarak rasyonelleştiren bilişsel mekanizmaları oluşturmaktadır.

İtalya’da siyasal şiddet tarihini inceleyen della Porta (2013: 263), ülkede şiddetin uzun bir tarihi olmasına karşın tekil yeraltı gruplarının genellikle daha kısa süreli varlık gösterdiğini tespit etmektedir. Bu bağlamda, yalnızca Kızıl Tugaylar’ın, yaşadığı örgütsel krizlere rağmen, göreceli olarak daha uzun süre yapılanmasını sürdürdüğünü ancak diğer örgütlenmelerin 10 yıldan daha kısa sürede son bulduğunu belirtmektedir. Ancak Della Porta’nın İtalya özelinde tespit ettiği durum, küresel ölçekte mevcut değildir. Crenshaw (1991)’un daha geniş bir ölçekte listelediği şiddet örgütlenmelerinin ancak yarısı kadarı 10 yıllık bir süre içerisinde son bulmuştur. Bu noktada, şiddet içeren çekişmelerin bireysel, örgütsel ve toplumsal analiz düzeylerinde ömürlerini belirleyen unsurların tespiti gerekmektedir. Della Porta (2013), her ne kadar şiddet araçlarını kullanan grupların ortadan kayboluşlarının birincil nedenlerinin tutuklanma veya ölüm olduğunu belirtse de, siyasal şiddetin son bulması sürecinin bireysel, örgütsel ve toplumsal boyutlarda bütüncül olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Buna göre, bireysel düzeyde militanların örgütsel yapıdan ayrılması ile kendini gösteren süreç, örgütlenmenin dağılması ile örgütsel düzeyde ve şiddetin kritik düzeyinin son bulması ile toplumsal düzeyde etkinlik göstermektedir (della Porta, 2013: 263-264).

Temel olarak bir “davranış ve tutum şekli” ile ilgili olan radikalleşme sürecini belirleyen etkileşimsel ve ilişkisel mekanizmalar, tersine bir süreç üzerinde de etkin olmaktadır (della Porta ve LaFree, 2012). Bu bağlamda, kolektif siyasal şiddet hareketinin kendisinin veya katılımcılarının, siyasal iddialarını elde edebilmek için “uygun” bir strateji ve mücadele aracı olarak kullandıkları şiddet araçlarının aktif kullanımına son vermesi “davranışsal değişiklik” olarak geri

şiddet içeren bir eylem modelini meşrulaştıracak şekilde, “sözlerimiz, biz, kanlarımızla hayat verene kadar ölüdür” demektedir (BBC News, 2005a). Benzer bir kimliklendirme yaklaşımı, El Kaide lideri Ayman al-Zawahiri’nin bombalamaya ilişkin mesajında da açık bir şekilde görülmektedir. Al-Zawahiri, düşmanı “İslama karşı haçlı savaşı” yürütmekle suçlamakta ve kurbanı da “Çeçenistan, Afganistan, Irak ve Filistin” topraklarında saldırı altında tasvir etmektedir. Al-Zawahiri’nin söyleminin kurduğu anlatı, “kutsanmış savaş” (*blessed battle*) olarak nitelediği çatışmaların “düşman topraklarına” taşındığını duyurmaktadır (BBC News, 2005b). Bu da önemli ölçüde, çatışmaların meşru ve ahlaki olarak sunulması için kullanılan bir sav olmaktadır.

çekilme (*disengagement*) sürecini ortaya çıkartacaktır. Ancak davranışsal bir değişikliğin ötesine geçilerek, radikalleşmeye giden süreci belirleyen kavrayışlar ve değerler bağlamında “tutumsal değişikliğin” olması ve şiddet içeren bir örgütlenmeye son vererek, kimi zaman, sosyal ve siyasal yapılara entegre olunması süreçleri söz konusu ise de-radikalizasyon (*de-radicalization*) mümkün olacaktır. Bir şiddet örgütlenmesi içerisindeki bireysel katılımcıların rollerinde şiddet kullanımı bağlamında işlevsel bir değişikliğe gidilmesinin (yani bireysel geri çekilmenin) zorunlu olarak de-radikalizasyon ile sonuçlanmasını beklemek doğru değildir (Horgan, 2008: 7; Horgan, 2009a: 27). Süreç değerlendirilirken dikkat edilmesi gereken iki temel unsur söz konusudur. İlki, geri çekilme ve de-radikalizasyon süreçlerinin örgütsel bağlamda ortaya çıkabileceği gibi, bireysel düzlemde de hareketin katılımcılarının bir strateji ve tercih olarak terörizme yönelik davranışsal ve tutumsal değişikliği olarak kendini gösterebileceğidir. İkincisi ise, şiddetin dönüşümü sürecinin, harekete dışsal unsurlar olan toplumsal, siyasal ve kültürel çevrenin, hareketin içsel dinamikleri ve katılımcılarının bireysel hayat deneyimleri ile karmaşık etkileşiminin bir sonucu olduğudur (della Porta ve LaFree, 2012: 6). Bu karmaşık etkileşimleri anlamlandırılabilmesi, geri çekilme ve de-radikalizasyon süreçlerinin bireysel, örgütsel ve sosyopolitik yönlerinin dikkate alındığı bir analizle mümkündür. Zira radikalleşme sürecini, “artan siyasal şiddet kullanımına yol açan süreç” (della Porta ve LaFree, 2012: 5) olarak tanımlamak, aksi yöndeki gelişmeleri de bir süreç olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir. Radikalleşme sürecinin kendi zaman ve mekânında anlamlı olması gibi, tersine bir süreç de hareketin kendi bağlamında anlamlı olmaktadır (Horgan, 2008: 7). Bu yüzden, şiddetin dönüşümüyle sonuçlanan süreçleri ifade eden evrensel vurgular, hareketin bulunduğu bağlamda tekrar değerlendirilmelidir.

Bireysel düzeyde süreç, şiddet içeren bir mücadele repertuarına dönük bir tutum değişikliği veya açık bir kavrayış değişimi olmadan, yalnızca şiddet davranışından veya tümüyle şiddet örgütlenmesinden uzaklaşma olarak kendisini göstermektedir. Horgan (2005: 121-135; 2008; 2009a)’a göre, şiddet içeren bir eylemlilikten şiddet-dışı eylemliliğe geçişi ifade eden bireysel geri çekilme olgusu iki yönlüdür. Birincisi, “birey halen bir terörist ağın üyesi iken dikkatli bir şekilde işlenen toplumsal normlar, değerler, tutumlar ve özelemler” bağlamında bilişsel ve sosyal düzlemde eleştirel bir değişim ortaya çıkmış olabilir. İkincisi ise, bu unsurlara bağlılığın devam ettiği ancak fiili olarak terörist operasyonlara katılmadan, diğer “destek” davranışlarına dahil olunarak gelişmiş olabilir. Bu bağlamda, şiddet araçlarının aktif kullanımına son veren bireyin geri çekilmesinin de-radikalizasyon ile sonuçlanması, çatışmanın bileşenlerine dair eleştirel bir değişim ile desteklenmesini gerektirmektedir. Horgan (2008), ilkinin negatif duyguların gelişmesi; önceliklerin değişmesi; veya örgütlenmenin siyasal hedeflerine, taktik tercihlerine veya tutumlarına karşı hayal kırıklığının giderek artması gibi unsurları içeren psikolojik/duygusal geri çekilme (*psychological/emotional disengagement*) olarak tanımlamaktadır. İkincisini ise tutuklanma, başka bir göreve zorlanma, siyasal aktivitelere katılımın artması,

hareketten uzaklaştırılma ve önceliklerin değişmesi gibi unsurları içeren fiziksel geri çekilme (*physical disengagement*) olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel unsurlar, diğerinden farklı olarak, bireyin hareket ağının bir parçası olmaya devam ettiği ancak doğrudan şiddete ilişkin davranışlarla meşgul olmadığı durumları ifade etmektedir. Yazar, ayrıca, bireysel geri çekilmenin kişisel tercih ile gerçekleşmesi durumlarında *istemli* veya zorlama unsurlarla gerçekleşmesi halinde de *istemsiz* olabileceğini belirtmektedir.

Örgütsel düzeyde şiddetin dönüşümü süreci ise genel olarak, üç yönlü karmaşık etkileşimlerin sonucudur. Terörizmin gerilemesi üzerinde, hükümetin terörizme yanıtı, örgütsel stratejik tercihler ve kaynakların karşılıklı etkileşimi etkili olmaktadır (Crenshaw, 1991: 80; 2011: 198). Bu bağlamda, çatışma sürecinde örgütün yenilgiye uğraması, kaynakların azalması, örgütsel çözülme, ya da makro-düzye bir gelişme olan siyasal fırsat yapılarının değişimi de-radikalizasyon sürecini ortaya çıkarabilmektedir (della Porta ve LaFree, 2012: 7). Bu gelişmeler, hareket örgütünün temel hedef ve iddialarında eleştirel bir değişim ortaya çıkmamış olsa dahi, harekete içsel ve dışsal süreçlerin örgütlenme üzerinde zorlama bir süreç ortaya çıkarabileceğini göstermektedir. Ancak şiddetin dönüşümü, tek yönlü olarak zorlama koşullara bağlı değildir; stratejik bir tercihi de yansıtan karma bir süreçtir. Örgütsel düzeyde şiddetin son bulması Audrey K. Cronin (2009: 55)'nin, terörist örgütlenmelerin dağılmasına ilişkin analizinde yedi kritik unsur bağlamında değerlendirilmektedir: (1) örgüt liderinin yakalanması veya öldürülmesi, (2) sonraki nesillere aktarımın sağlanamaması, (3) grubun hedeflerine ulaşması, (4) meşru siyasal sürece geçiş, (5) halk desteğinin zayıflaması, (6) baskı ve (7) terörizmden diğer şiddet formlarına geçiş. Bireysel veya örgütsel geri çekilme süreçleri, yaygın şiddet düzeyini etkiler ancak örgütün dağılması veya örgütten bireysel ayrılmalar şiddetin kritik düzeyinde kendiliğinden sona erme yaratmaz; başka örgütlenmeler ortaya çıkabilir ve yeni katılımlar söz konusu olabilir (della Porta, 2013: 265).

Castells (2008: 133)'in, “siyasî örgütlenmeler, iş dünyası faaliyetleri ve paramiliter etkinlikler ağının çekirdeğinde yer alan dini bir tarikat” olarak tanımladığı *Aum Shinrikyo* adlı kurtuluşçu programa sahip örgütlenme, Cronin (2009)'in analizinde birinci unsura denk düşmektedir. Ne var ki, örgüt liderinin yakalanması, *Aum Shinrikyo*'nun tamamen dağılmasını sağlamamıştır ancak örgütün küçülmesine ve daha az aktif hale gelmesine yol açmış (Cronin, 2009: 57) ve “sürekli yakın gözetim altında küçük bir organizasyon” (Weiss, 2015: 82) biçimini almasına neden olmuştur. Dolayısıyla, örgüt liderinin ve hareketin önemli isimlerinin yakalanmasının doğrudan de-radikalizasyon ile sonuçlanmasını beklememek gerekmektedir.

Horgan (2005), Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (*Provisional Irish Republican Army*, PIRA) aşamalı olarak 1980'ler itibarıyla terörizmi azaltarak siyasal katılımı arttırdığı sürecin zamanlaması ve hızını belirleyen üç temel unsurdan bahsetmektedir. İlk unsur, terörizmin tek başına örgütlenmenin

hedeflerine ulaşılmasında yetersiz olduğunun kavranmasıdır. İkinci unsur, İngiliz hükümetinin gizli müzakereler aracılığıyla şiddet-dışı araçlara teşvik ederek ateşkes sağlama ve nihai olarak da çatışmayı sona erdirme istekliliğinin artmasıdır. Üçüncü unsur ise, kamuoyunun siyasal istikrar konusunda umutsuzluk içerisine düşmesidir. Siyasal katılımın artması ile nihai olarak terörizmle ilişkili aktivitelerde azalış görülmektedir (Horgan, 2005: 122-123). Kalıcı bir geri çekilme ve de-radikalizasyon ile sonuçlanabilecek ateşkes süreçlerinin şiddet hareketi bağlamda temel çelişkisi, “örgütsel uyum ve disiplinin sağlanması, ekonomik kaynakların güvenceye alınması ve örgütsel rol ve stratejilere yönelik rızanın sürdürülebilirliğinin sağlanması” (della Porta ve LaFree, 2012: 9) olmaktadır. Tam da bu nedenle, PIRA ateşkes süresince terör saldırılarına yönelik hazırlık ve eğitim faaliyetlerini sürdürmüş ve silahlanmaya devam etmiştir (Horgan, 2005: 131).

Cronin (2009: 61-62), bir terör grubuna yönelik popüler desteğin azlığına ya da azalmasına neden olan dört temel sebep tanımlamaktadır. Birinci neden, terörle mücadele yasaları, düzenlemeler, yaptırımlar, baskınlar ve tehditlerin hedefi olmaksızın günlük hayatlarını yaşamayı tercih eden kitlelerin, hükümetin karşı-eyleminden çekinmesiyle gelişen ilgisizliktir. İkinci neden, hükümetin reformlar vasıtasıyla daha iyi bir alternatif sunması gibi, terörizmin kaynağını azaltmaya dönük bir girişimidir. Üçüncü neden, gelişmelerin terör grubunun ideolojisinden ve hedeflerinden bağımsız bir şekilde ilerlemesiyle, grubun sahip olduğu ilgiyi yitirmesi ve geçersizleşmesidir. Dördüncü neden ise, grubun “stratejik hata” niteliğindeki kimi saldırıları sonrası, mevcut ve potansiyel destekçilerinin hareketten uzaklaşmasıdır. Crenshaw (2011: 198), şiddet eylemlerinin yıkıcılığındaki artışın hükümetin müdahalesine neden olarak, gruba yönelik sempati duyanları uzaklaştıracağı, korkutacağı ve iç anlaşmazlıklara yol açacağını savunmaktadır. Ayrıca, hükümetin örgütsel yapıyı yıkmaya, liderleri ortadan kaldırma, büyük ölçekli zarar verme ve örgüte katılımı engellemeye dönük zorlama tedbirleri kadar, terörizmin yararlılığını azaltan reformların ve örgütten bireysel ayrılmaları cesaretlendiren pozitif teşviklerin de önemli olduğunu savunmaktadır. Bu anlamda, de-radikalizasyon ile sonuçlanacak bir sürece ulaşmada, askeri çözüme dayalı fiziksel yıkım tek başına etkin bir çözüm olamamaktadır. Zira hareket örgütünün yıkılması ya da zayıflaması ile ulaşılan zorlama çözümler, şiddet araçlarını bir strateji olarak “uygun” gören ve “meşrulaştıran” söylemleri ve bağlılıkları kendiliğinden ortadan kaldıramamaktadır.

Şiddetin dönüşümü süreçlerinin analizi iki konuda dikkatli olmayı gerektirmektedir. İlki, tüm bireysel ve örgütsel radikalleşme olgularını analitik düzlemde izleyebilmek için tekil bir güzergâh söz konusu olmadığından, süreci tersine çeviren geri çekilme ve de-radikalizasyon olgularının analizinde de vakanın kendi özgün bağlamında bir değerlendirme yapılmalıdır. Ancak bu durum, şiddet araçlarının aktif hale gelmesi veya son bulması süreçleri üzerinde etkili olan, çevresel koşullar, etkileşimsel mekanizmalar ve bilişsel süreçlerle şekillenmiş belirli ortak unsurların mevcut olmayacağı anlamını taşımamaktadır. Bu bağlamda, farklı analiz düzeylerinde etkili olan faktörlerin vakanın kendi gelişim süreciyle

tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir. İkincisi ise, bireysel davranışlarda ya da örgütsel eylem modelinde ortaya çıkacak değişimlerin, de-radikalizasyon ile sonuçlanıp sonuçlanmaması tutumsal bir değişikliğin de var olmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, şiddet kullanımının son bulması yönünde bir gelişmenin de-radikalizasyona dönüştüğünün söylenebilmesi için, şiddeti rasyonel ve uygun bir mücadele aracı olarak sunan normatif tutumların ve inşaların değiştiğinin ve şiddet kullanan aktörlerin mücadelelerinin, eğer son bulmadıysa, sosyal ve siyasal düzleme taşıdığına tespiti gerekmektedir.

SONUÇ

Kolektif siyasal şiddet, üzerinde kuramsal bir uzlaşının olmadığı tartışmalı bir alandır. Literatür içerisinde, şiddet eyleminin ortaya çıkışı ve gelişimini inceleyen özgün çalışmaların birbirinden farklı epistemoloji ve metodolojilere dayanmaları nedeniyle bütüncül bir yaklaşımın geliştirilemediği görülmektedir. Dolayısıyla, radikalleşme–de-radikalizasyon döngüsünde etkili olan mekanizmaların ve süreçlerin analizinde indirgemeci olmayan ve farklı kolektif siyasal şiddet vakalarına uygulanabilir bir yaklaşıma ihtiyaç söz konusudur.

Bu çalışmada, radikalleşme ve sonrası süreçlerin birlikte ele alınmasıyla kolektif siyasal şiddet analizi için gerekli olan kuramsal çerçevenin belirlenmesine çalışılmıştır. Bu bağlamda, radikalleşme sürecini özgün tarihsel bağlamında değerlendiren, kolektif siyasal şiddet hareketlerinin gelişim süreçlerini, yaşadıkları değişimleri, yükseliş ve düşüşlerini belirleyen unsurları, ve otorite, karşıtlar veya üçüncü taraflarla ilişkilerinin yapısını dikkate alan kuramsal bir çerçeve geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu kuramsal çerçevenin işlevsel olabilmesi için, geleneksel şiddet literatürünün çeşitli sınırlılıklarını geride bırakması ve kolektif siyasal şiddet olgusunun çok yönlü analizine imkân tanınması gerekmektedir. Bu yüzden öncelikle, kolektif siyasal şiddet eyleminin psikopatolojik, irrasyonel veya geçici hastalıklı bir ruh halinin sonucu olduğunu varsayan yalın yaklaşımlar eleştirel bir tutumla geride bırakılmıştır. Daha sonra ise, çok yönlü analize imkân veren bir metodoloji benimsenmiştir. Böylece geliştirilen kuramsal çerçevenin farklı zamansal-mekânsal koşullarda gelişen kolektif siyasal şiddet vakalarına uygulanabilir olması hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda, toplumsal hareketler literatürünün iki önemli teorisi olan Kaynak Mobilizasyonu ve Yeni Toplumsal Hareketler, kuramsal çerçevenin zeminini oluşturmak üzere, kolektif siyasal şiddet olgusu bağlamında yeniden değerlendirilmiştir. Şiddetin mikro, meso ve makro analiz düzeylerinde birlikte incelenmesi ile gerçekleştirilecek kapsamlı bir analiz, söz konusu toplumsal hareket yaklaşımlarından temel kavramsal çerçevelerin ödünç alınması ile ortaya çıkmaktadır. Çalışma, söz konusu daha bütüncül analiz hedefi doğrultusunda şiddetin dönüşümünü ifade eden geri çekilme ve de-radikalizasyon süreçlerini de analize dahil etmiştir. Böylece, kolektif siyasal şiddetin ortaya çıkışı ve sona

ermesi döngüsü içerisinde etkin olan dinamiklerin, süreçlerin ve etkileşimlerin belirlenmesi mümkün hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

Bayat, A. (2006). *Ortadoğu'da maduniyet: Toplumsal hareketler ve siyaset*. Ö. Gökmen ve S. Deren (Der. ve Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

BBC News. (2005a). *London bomber: Text in full*, (1 Eylül 2005), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk/4206800.stm>, (26.03.2015)

BBC News. (2005b). *Extracts From al-Zawahri Message*, (2 Eylül 2005), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk/4207158.stm>, (26.03.2015).

Beck, C. J. (2008). The contribution of social movement theory to understanding terrorism. *Sociology Compass*, 2 (5): 1565-1581.

Bodur Ün, M. ve Timur, K. (2016). Kolektif Siyasal Şiddet ve İslami Toplumsal Hareket Analizi: Hamas Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71 (2): 559-591.

Boyle, M. J. (2012). Progress and pitfalls in the study of political violence. *Terrorism and Political Violence*, 24 (4): 527-543.

Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür (Cilt 2: Kimliğin gücü)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

CNNTÜRK. (2014). *İŞİD: Tek örgüt 10 farklı isim*. <http://www.cnnurk.com/fotogaleri/dunya/isid-tek-orgut-9-farkli-isim>. (30.05.2015.)

Crenshaw, M. (1991). How terrorism declines. *Terrorism and Political Violence*, 3 (1): 69-87.

Crenshaw, M. (2011). *Explaining terrorism: Causes, processes and consequences*. Abingdon: Routledge.

Cronin, A. K. (2009). How terrorist campaigns end. T. Bjørgo ve J. Horgan (Der.) *Leaving terrorism behind: Individual and collective disengagement*: İçinde 49-65. Abingdon: Routledge.

della Porta, D. (2008). Research on social movements and political violence. *Qualitative Sociology*, 31 (3): 221-230.

della Porta, D. (2009). Social movement studies and political violence. *Transcript of the Lecture at the Centre for Studies in Islamism and Radicalisation (CIR)*. Aarhus: Aarhus University.

della Porta, D. (2013). *Clandestine political violence*. USA: Cambridge University Press.

della Porta, D. ve Haupt, H. (2012). Patterns of radicalization in political activism: An introduction. *Social Science History*, 36 (3): 311-320.

della Porta, D. ve LaFree, G. (2012). Guest editorial: Processes of radicalization and de-radicalization. *International Journal of Conflict and Violence*, 6 (1): 4-10.

Dupont, C. ve Passy, F. (2011). Debate: The Arab Spring or how to explain those revolutionary episodes?. *Swiss Political Science Review*, 17 (4): 447-451.

Eco, U. (2014). Düşmanı inşa etmek. (L. T. Basmacı, Çev.). Umberto Eco, *Düşman yaratmak ve rastgele yazılar: İçinde 15-39*. İstanbul: Doğan Kitap.

Eisinger, P. K. (1973). The conditions of political behavior in American cities. *The American Political Science Review*, 67 (1): 11-28.

Gamson, W. A. (1980). Understanding of the careers of challenging groups: A commentary on Goldstone. *American Journal of Sociology*, 85 (5): 1043-1060.

Girard, R. (2004). Violence and religion: Cause or effect?. *The Hedgehog Review*, 6 (1): 8-20.

Girard, R. (2010). *Kültürün kökenleri*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Goodwin, J. (2004). Review essay: What must we explain to explain terrorism?. *Social Movement Studies*, 3 (2): 259-265.

Göle, N. (2011). *Melez desenler: İslam ve modernlik üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gunning, J. (2009). Social movement theory and the study of terrorism. R. Jackson, M. Breen Smyth ve J. Gunning (Der.), *Critical terrorism studies: A new research agenda: İçinde 156-177*. Abingdon: Routledge.

Gunning, J. ve Jackson, R. (2011). What's so 'religious' about 'religious terrorism'?. *Critical Studies on Terrorism*, 4 (3): 369-388.

Hassan, H. (2014). *Political reform in Iraq will stem the rise of Islamists*. *The National*, (11 Haziran 2014), <http://thenational.ae/thenationalconversation/comment/political-reform-in-iraq-will-stem-the-rise-of-islamists>, (13.10.2014).

Horgan, J. (2005). *The psychology of terrorism*. Abingdon: Routledge.

Horgan, J. (2008). Deradicalization or disengagement? A process in need of clarity and a counterterrorism initiative in need of evaluation. *Perspectives on Terrorism*, 2 (4): 3-8.

Horgan, J. (2009a). Individual disengagement: A psychological analysis. T. Bjørgo ve J. Horgan (Der.), *Leaving terrorism behind: Individual and collective disengagement: İçinde 17-29*. Abingdon: Routledge.

Horgan, J. (2009b). *Walking away from terrorism: Accounts of disengagement from radical and extremist movements*. Abingdon: Routledge.

Jackson, R., Jarvis, L., Gunning, J. ve Breen Smyth, M. (2011). *Terrorism: A critical introduction*. Great Britain: Palgrave Macmillan.

Le Bon, G. (1997). *Kitleler psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayınları.

McAdam, D. ve Rucht, D. (1993). The cross-national diffusion of movement ideas. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 528: 56-74.

Melucci, A. (1999). Çağdaş hareketlerin sembolik meydan okuması. K. Çayır (Yay. Haz.), *Yeni sosyal hareketler: Teorik açılımlar*. İçinde 81-107. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Meyer, D. S. (2004). Protest and political opportunities. *Annual Review of Sociology*, 30: 125-145.

Mouffe, C. (2013). *Siyasal üzerine*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Patel, D. ve Bunce, V. J. (2012). Turning points and the cross-national diffusion of popular protest. *APSA Comparative Democratization Newsletter*, 10 (1): 10-13.

Robinson, G. E. (2004). Hamas as social movement. Q. Wiktorowicz (Der.), *Islamic activism: A social movement theory approach*: İçinde 112-139. USA: Indiana University Press.

Sutton, P. W. ve Vertigans, S. (2006). Islamic “new social movements”? Radical Islam, al-Qaida, and social movement theory. *Mobilization: An International Journal*, 11 (1): 101-115.

Tilly, C. (2004a). Foreword. Q. Wiktorowicz (Der.), *Islamic activism: A social movement theory approach*: İçinde ix-xii. USA: Indiana University Press.

Tilly, C. (2004b). Terror, terrorism, terrorists. *Sociological Theory*, 22 (1): 5-13.

Tilly, C. (2008). *Toplumsal hareketler 1768-2004*. İstanbul: Babil Yayınları.

Tilly, C. (2009). *Kolektif şiddet siyaseti*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Weiss, L. (2015). On fear and nuclear terrorism. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 71 (2): 75-87.

Wiktorowicz, Q. (2004). *Islamic activism: A social movement theory approach*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.